

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

University of Lapland

This is a self-archived version of an original article. This version usually differs somewhat from the publisher's final version, if the self-archived version is the accepted author manuscript.

OPETUSHENKILÖSTÖN TYÖKALUPAKKI

Keskitalo, Pigga; Guttorm, Milja

Julkaistu: 01.01.2016

Document Version

Julkaistu PDF-muodossa, tunnetaan myös nimellä tietueversio

Citation for published version (APA):

Keskitalo, P., & Guttorm, M. (2016). *OPETUSHENKILÖSTÖN TYÖKALUPAKKI: Moninainen koulu Suomen saamelaisalueella*. Utsjoen kunta.

OPETUSHENKILÖSTÖN TYÖKALUPAKKI

Moninainen koulu Suomen saamelaisalueella

Milja Guttorm & Pigga Keskitalo

Áilegas giellasiida – saamenkielisten palveluiden kehittäminen -hanke

Utsjoen kunta

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

SISÄLLYS

Alkusanat

1 JOHDANTO

2 KULTTUURITAUSTAN HUOMIOIMINEN OPETUKSESSA

- 2.1 Opetuksen suuntaviivoja
- 2.2 Saamen kielen ja kulttuurin merkitys
- 2.3 Kulttuurin määritelmä
- 2.4 Kaksikielisyys ja monikielisyys

3 LAPSET JA NUORET OPETUKSESSA

- 3.1 Identiteetin rakentuminen ja sen tukeminen
- 3.2 Saamelainen lapsi ja nuori saamenkielisessä luokkaryhmässä
- 3.3 Saamelainen lapsi ja nuori suomenkielisessä luokkaryhmässä
- 3.4 Suomalainen lapsi ja nuori saamenkielisessä luokkaryhmässä
- 3.5 Muista kulttuureista tulevat lapset ja nuoret saamen- ja suomenkielisissä opintoryhmissä

4 SAAMELAISPEDAGOGIIKKA

- 4.1 Saamelaispedagogiikan määritelmä
- 4.2 Perinteinen saamelaiskasvatus
- 4.3 Saamelaispedagogiikka koulussa
- 4.4 Saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron huomiominen

5 LUOTTAMUKSELLISEN SUHTEEN RAKENTAMINEN

- 5.1 Kulttuurisensitiivisyys
- 5.2 Kulttuurisensitiivisyys opetuksessa
- 5.3 Saamelainen puhekielinen ja kommunikointitavat
- 5.4 Sanaton viestintä

6 OPETUSHENKILÖSTÖ

- 6.1 Saamen kielen käyttäminen monikielisessä ympäristössä
- 6.2 Työntekijän perehdyttäminen, ohjaus ja tukeminen
- 6.3 Opetushenkilöstön vastuu

LIITTEET

Alkusanat

Utsjoen kunnan *Áilegas gjellasiida: saamenkielisten palveluiden kehittäminen* –hankkeen (2015–2017) puitteissa päätettiin tehdä opetushenkilöstön kanssa käytyjen keskusteluiden pohjalta opaskirja monikielisessä ja -kulttuurisessa koulussa toimimiseen erityisesti Suomen saamelaisalueen oppilaitosten käyttöön.

Projektikoordinaattori, FM Milja Guttorm kokosi tämän *Opetushenkilöstön työkalupakin*, jonka idea pohjautuu Suomen Saamelaiskäräjien tuottaman *Saamelaisen vanhustyön työkalupakin* -malliin monikulttuurisessa sosiaali- ja terveystyössä. Oppaan saamelaispedagogiikan erityispiirteistä vastaa dosentti, KT Pigma Keskitalo Sámi allaskuvlasta. Keskitalo toimii saamenkielisen opettajainkoulutuksen apulaisprofessorina, ja on tutkinut saamenkielistä opetusta Suomessa ja Norjassa haastatellen opettajia ja observoiden opetusta. Hän on julkaissut useita teoksia ja artikkeleita saamelaispedagogiikasta.

Tämän opaskirjaseen tarkoituksena on perehdyttää opettajat ja opetushenkilöstö työhönsä monikielisessä ja -kulttuurisessa koulussa Suomen saamelaisalueella. Järjestäessään opetusta koulun on tärkeä suunnitelmissaan ja käytännön toteutuksessaan ottaa huomioon saamelaisten ja saamelaisalueen historia, kieli, kulttuuri, elinkeinot ja elämäntapa, jotta oppilaiden moninaista identiteettiä voidaan tukea parhaalla tavalla. Teksti on johdatus kaikenlaisten saamen kielen ja saamenkieliseen opetukseen osallistuvien oppilaiden tukemiseksi. Opastustyö näyttäytyy osana opettajien työtä, sillä vanhemmat voivat olla epävarmoja kuinka luovia ja onnistua monikielisissä kasvatustilanteissa. Myös saamenkielisen oppimisympäristön vaaliminen vaatii erityishuomiota. Opettajat toimivat usein saamelaisopetuksen ja oppilaiden oikeuksien puolustajina oppilaitoksessa, joka kuitenkin on lähtökohdiltaan ja toimintakulttuuriltaan suomalainen koulu. Saamenkielinen ja saamen kielen opetus operoi suomalaisen koululaitoksen sisällä. Opaskirjaseen taustatarkoituksena on toimia moninaisen koulukontekstin taustatyökaluna.

Opaskirja on suunnattu kaikille saamelaisalueella työskenteleville opetusalan työntekijöille ja muille asiasta kiinnostuneille. Opas on ensisijaisesti tarkoitettu saamelaisopetuksen vaikutusalueella toimiville opettajille opetuksen tueksi kielitaustasta huolimatta, mutta se palvelee toki myös kaupunkisaamelaisten opettajia. Myös saamenkielisen opetuksen opettajat ja pitkään saamelaisalueella opettaneet opettajat voivat saada opaskirjasta tukea omaan työhönsä. Saamelaisten kotiseutualueen opetusalan asiantuntijoilla on pitkä kokemusperustaisen tiedon opetuskokemus. He tuntevat toimintaympäristön ja kentän. Opettajat toimivat usein saamelaiskulttuurin vaalijoina ja mentoreina koulussa. Rooli on kahtalainen, sillä se vaatii opettajilta aikaa ja resursseja. Opettajien tulee tukea vanhempia kasvatustyössään ja esimerkiksi perheiden kielivalinnoissa ja huolehtia heterogeenisten oppilaiden kielenkehityksestä sekä kulttuurin- ja

kielenelvytystarpeista. Kiinnostus saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen kasvaa, joten opas on ajankohtainen myös tästä syystä. Saamelaispedagogiikan kannalta on tärkeää ja ajankohtaista pohtia moninaisten oppilaiden tarpeita ja esimerkiksi kielenelvytyksen pedagogiikkaa.

Kiitämme oppaan sisällön kommentoinnista Utsjoen sivistysjohtaja-rehtoria Laura Arolaa ja FT Inker-Anni Linkolaa.

Oppaan julkaisijana toimii Utsjoen kunnan Áilegas giellasiida – saamenkielisten palveluiden kehittäminen -hanke.

26.7.2016 Utsjoki,

Milja Guttorm ja Pigga Keskitalo

1 JOHDANTO

Opetushenkilöstön työkalupakki on laadittu avuksi opettajille, jotka työskentelevät monikielisten ja monikulttuuristen oppilaiden parissa erityisesti Suomen saamelaisalueella saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen vaikutusalueella. Opaskirjaa tehdessä on ajateltu erityisesti Suomen saamelaisalueen koulujen tarpeita, mutta kirjaseen kootut tiedot ovat sovellettavissa kaikkeen saamelaislähtöiseen kasvatus- ja opetustapahtumaan. Onhan saamenkielistä opetus- ja päiväkotitoimintaa koko maassa, ja lisäksi saamen kielen opetukseen osallistuu moni oppilas taustasta huolimatta erityisesti saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaispedagogiikka nojautuu kokemukseräiseen tietoon ja sen painottamiseen, jota voidaan pitää tärkeänä opetuksellisena taustafilosofiana saamelaisopetuksessa. Tämä työkalupakki keskittyy oppilaan tukemiseen siitä lähtökohdasta, että koulut ovat moninaistuneet viime vuosikymmeninä. Siksi haluamme painottaa monenlaisten oppilaiden tarpeiden huomioimisen. Saamenkielisen opetuksen konteksti on muuttunut moninaisemmaksi kielenvaihdon, kielenelvytyksen ja muuttoliikkeen sekä muun yhteiskunnallisen tilanteen takia. Taustalla on muutos, joka on tapahtunut sen jälkeen, kun saamenkielinen opetus lähti kehittymään 1970-luvun lopulla.

Saamelaisoppilaita on sijoittunut saamenluokan lisäksi suomenkieliseen opetukseen esimerkiksi vanhempien valinnan, rajallisen kielitaidon tai muun syyn takia. Saamenkieliseen tai saamen kielen opetukseen osallistuu muitakin kuin saamelaisoppilaita. Kielikylypyluokkia ei ole perustettu kuin vasta Utsjoelle, vaikka tarve siihen on suuri eri puolilla saamelaisaluetta ja luonnollisesti sen ulkopuolella. Kielikylypyluokkien syntymiseksi tarvitaan yhteiskunnallista, poliittista ja taloudellista tukea. Tämä tuki on heräämässä hitaasti.

Työkalupakin tarkoituksena on:

- auttaa kiinnittämään huomiota oppilaan kielen ja kulttuurin näkyväksi tekemiselle koulussa ja opetustyössä Suomen saamelaisten kotiseutualueella ja muualla, missä saamen kielen ja saamenkielistä opetusta tarjotaan tai opetuksessa on mukana saamelaisia oppilaita tai saamelaiskulttuuri sisältyy opetustyöhön jollakin tavalla. Tällöin oppilaiden taustan merkitys ja opetuksen laatu korostuvat.
- korostaa kulttuurisen inklusion periaatetta. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikkien oppilaiden on tärkeää saada tietoja ja kokemuksia saamelaisesta kulttuurista. Suomen saamelaisalueella olisi kaikkien oppilaiden saatava mahdollisuus saavuttaa toiminnallinen kaksikielisyys etnisestä taustasta huolimatta. Tällä hetkellä toiminnallisen kaksikielisyyden vaatimus koskee vain

saamenkieliseen opetukseen osallistuvia. Toiminnallisen kaksikielisyyden toteutuminen tarkoittaisi kielikylpyluokkien perustamista kaikkiin Suomen saamelaisalueen kouluihin. Voi olla vaikeaa sitoutua kulttuurisen inklusion periaatteelle saamenkielisen opetuksen kohtaamien ongelmien ja resurssipuutteen takia, mutta saamenkielisen opetuksen arvostukseen ja resurssointiin liittyvät ongelmat voisivat ratketa laajan osallistumisen, sitoutumisen ja yhteistyön kautta. Voi olla myös ajatuksena vaikeaa jakaa saamenkielisyyden resurssi laajalle tilanteessa, jossa sen eteen on täytynyt taistella tai siihen ei ole ollut saamelaisilla itselläänkään aiemmin täysipainoisesti mahdollisuutta. Saamen kieli on oppilaille tulevaisuuden resurssi ja keskeinen työkieli Suomen saamelaisalueella, joten olisi strategista laajentaa kielen käyttäjien määrää ja kielen käyttöympäristöjä opetuksen keinoin. Taistelu saamelaisuuden symbolisuudesta voi haitata saamen kielen käyttöympäristöjen laajentamista.

- antaa välineitä huomioida monenlaisten oppilaiden tarpeita, jotta oppilaat saavat mahdollisuuden vaikuttaa oppimiseensa kieleensä ja kulttuuriinsa pohjautuen ja alueiden paikalliskulttuurit huomioiden. Kaikkien Suomen saamelaisalueen oppilaiden täytyy saada mahdollisuus kiinnittyä kotiseutuunsa koulun pedagogisten järjestelyiden kautta.
- antaa käytännön ohjeita ja suosituksia siitä, miten koulu voi säilyttää ja vahvistaa saamen kieltä ja kulttuuria sekä samalla tukea monenlaisten oppilaiden identiteettejä. Tämä on koko koulun tehtävä. Lisäksi kaikkien oppilaiden on tärkeää kiinnostua saamen kielistä ja saamelaiskulttuurista ja saada tukea pyrkimyksiinsä asua jatkossa Suomen saamelaisalueella.
- antaa ohjeita työyhteisöön tulevan työntekijän perehdytykseen.
- auttaa saamaan käsityksen siitä, mitä saamelaisen ja saamenkielisen oppilaan opetustyö ja kohtaaminen tarkoittaa.
- tarjota välineitä kuunnella saamelaisen oppilaan vanhempien/hooltajien toiveita ja saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen osallistuvien vanhempien/hooltajien näkemyksiä. Lisäksi on tärkeää huolehtia, että kaikki koulun oppilaat osallistuvat saamelaiskulttuurin opetussisältöihin ja näissä asioissa on yhteisön tuki ja osallisuus.
- koota saamelaisten kotiseutualueella tehtävän opetustyön tiedot ja ohjeet.

2 KULTTUURITAUSTAN HUOMIOIMINEN OPETUKSESSA

2.1 Opetuksen suuntaviivoja

*Maa
on erilainen
kun siinä on asunut
vaeltanut

hikoillut
palelluttanut

näbnyt päivän
laskevan nousevan
katoavan ilmestyvän

maa on erilainen
kun tietää
täällä juuret
ja tyvi*

Nils-Aslak Valkeapää

Saamelaiset asuvat Suomen, Norjan, Ruotsin ja Venäjän valtioiden alueilla. Saamelaiset on vahvistettu alkuperäiskansaksi Suomen perustuslaissa. Saamelaisten kotiseutualueen Suomessa muodostavat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnan alueella Lapin paliskunta eli Vuotson kylän ympäristö. Perustuslaki turvaa saamelaisille oikeuden omaan kieleen ja kulttuuriin ja kulttuuriseen itsehallintoon saamelaisten kotiseutualueella. Nykyään Suomen saamelaisista yli puolet asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Yhteydet muihin saamelaisiin valtioiden rajojen yli ovat merkitykselliset saamen kansan yhtenäisyyden tunteen säilyttämiseksi.

Suomessa puhutaan kolmea eri saamen kieltä, jotka kaikki ovat vakavasti uhanalaisia. Pohjoissaame on saamen kieliryhmistä suurin ja sitä puhutaan Suomen lisäksi Ruotsissa ja Norjassa. Inarinsaamea puhutaan Inarin kunnan alueella Suomessa. Koltansaamea puhutaan Inarin kunnan lisäksi Kuolan niemimaalla. Saamelaisuuden yhtenä perustana muiden kulttuurin ominaispiirteiden lisäksi on pidetty äidinkieltä, sillä kielen on ajateltu olevan kansan muisti, joka säilyttää ja kuljettaa kulttuuriperintöä. Saamen kieli on rikas ilmaisultaan, mistä ovat esimerkkeinä saamenkieliset paikan- ja luonnonnimet sekä poronhoitoon ja säähän liittyvä terminologia. Saamelaiset ovat kohdanneet vuosisataiset kirkollisen ja koululaitoksen sivistämisen ja käännästyksen toimenpiteet. Nationalismin tuloksena seurannut kielenvaihto asettaa odotuksia kielen- ja kulttuurinelvytykselle.

On olemassa kieliperustainen identiteettikäsite, ja sellainen identiteetti, joka on säilynyt ja elpyy kielenvaihdosta huolimatta. Kyseessä on lingvistisen ja kulttuurisen käsityksen keskustelu saamelaisuudesta. Tilanne antaa pohjaa inklusiiviselle kulttuurille, jossa kaikkien osallisuus saamen kielen ja saamelaiskulttuurin opetukseen tukee saamen kielen ja saamelaisuuden kehitystä parantuneen asenneilmaston ja tasa-arvon takia. Norja on vuoden 1997 saamelaisen koulun ja saamelaisen opetussuunnitelman käyttöönoton jälkeen ottanut käyttöön inklusiivisen kulttuurikäsitteen koulun malliksi. Alku oli saamelaisen koulun aloittaessa monin paikoin hankalaa, mutta nykyään, lähes 20 vuotta myöhemmin, tulokset ovat hyviä. Esimerkiksi Kaarasjoella pari vuotta sitten koulun aloitti ensimmäisen kerran vain saamenkielinen vuosiluokka. Koutokeinossa ollaan lopettamassa norjankielinen luokka ja siirtymässä saamenkieliseen luokkaopetukseen perusteena se, että kaikkien oppilaiden pitää saavuttaa saamenkielisyys. Saamen kielen tilanne hyötyy siitä, että kielen osaajia syntyy jo peruskoulussa etnisistä rajoista välittämättä.

Saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvat näkösilä olevat kulttuuriset ominaispiirteet, kuten saamen kieli, kertomaperinne, musiikkiperinne, pukeutumiskulttuuri, käsityö, kirjallisuus, ruoka- ja juhlaperinne sekä saamelainen rakennusperinne (mm. laavut, kodat, kammit, erityyppiset aitat). Uudemmat kulttuuri-ilmaukset sisältävät modernin saamelaismusiikin, kirjallisuuden, teatterin ja elokuvataiteen. Saamelaisten perinteiset elinkeinot ovat esimerkiksi poronhoito, kalastus, metsästys ja keräily. Myös pienimuotoinen sekamuotoinen karja- ja maatalous on ollut osa saamelaista kulttuurimuotoa varsin pitkään. Rikas saamelaiskulttuuri koostuu saamelaisista arvoista, myyteistä, rituaaleista, uskomuksista, tapakulttuurista, käsityksistä (esimerkiksi puhtauskäsite, oikeuskäsite, ympäristökäsite), estetiikasta, ajatusrakennelmista, olettamuksista, odotuksista, elekielestä, äänen käytöstä, sukupuolirooleista, suvun merkityksestä, perhearvoista, huumorista, saamelaisesta perinteisestä kasvatuksesta, kilpailuhalusta, työteliäisyydestä, vaatimattomuudesta, käytöstavoista, aika- ja paikkakäsityksestä jne. Saamelaiseen muinaisuskoon kuului esimerkiksi seidoille uhraaminen. Maailmankuva perustuu ihmisen ja luonnon väliseen yhteyteen.

Luonto on ollut saamelaisille aineellisen ja henkisen kulttuurin perusta. Saamelaisten arvojen, ajattelutapojen ja perinteisen elämäntavan mukaan luontoa tulee säilyttää ja käyttää kestävän kehityksen periaatteella siten, että se antaa ihmisille toimeentulon ja elannon. Luontoa on kohdeltu kunnioittaen ja muuttamatta sitä. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen on perustunut laajojen perinnealueiden käyttöön kestäväällä tavalla. Alkujaan saamelaiset ovat asuttaneet koko Suomen aluetta. Nykyisillä asuinalueillaan saamelaisille on muodostunut asutushistoria, jossa suhde kotikenttiin ja laidun- ja kalastusalueisiin on merkittävässä asemassa. Saamelaisilla on luontoon, perinteiseen elämäntapaan, perinnetietoon ja perinteiseen ajattelusisältöön pohjautuvat normit ja säännöt, jotka edelleen ohjaavat perheiden, sukulaisten ja yhteisöjen sosiaalisia suhteita. Samaan aikaan saamelaiset ovat osa globaalia maailmaa postmodernin yhteiskunnan osallisina. Tämä asettaa koulun sekä säilyttäjän että elvyttäjän asemaan. Kaikki saamelaiset eivät ole enää kiinni perinteissä samalla tavoin kuin ennen.

Saamelaisalueen arvoperustan mukainen opetustyö tarkoittaa, että:

- opetus toteutuu voimassa olevan lain mukaisesti.
- saamelaisen yhteiskunnan tarpeet ja saamelaiset sisällöt ovat opetuksen lähtökohtana opetuksessa.
- saamelainen kulttuuriperintö elämäntapoineen muodostaa koulussa tärkeän kasvatuksellisen arvoperustan, johon oppilaiden oppiminen voi nojautua.
- oppilaille tarjotaan työvälineet pärjätä moninaisissa tilanteissa.
- koulussa tuetaan kaikkien oppilaiden identiteettiä.
- paikallisuus, luonto ja saamelaiskulttuuri ohjaavat oppisisältöjä.
- oppilasryhmissä yhteistyön ja oppilaiden välisen toveruuden korostaminen on tärkeää.
- oppilaat kohdataan tasa-arvoisina ja yhdenvertaisina ja oppilasryhmiin pyritään luomaan solidaarinen yhteishenki.
- koulussa tehdään tunnetuksi saamelaisten asema alkuperäiskansana ja kunnioitetaan saamelaiskulttuuria.
- koulussa edistetään saamen kielten elinvoimaisuutta.
- koulussa tuetaan kielenelvytyksen toimenpiteitä.
- koulussa tehdään tunnetuksi se, missä ja millaisessa ympäristössä ja elämäntilanteessa saamelaiset elivät ennen ja elävät nykyään.
- koulun toimintaperiaate perustuu kulttuuriseen inkluusioon.
- koulussa pohditaan ratkaisuja saamenkieliseen ja saamen kielen opetukseen liittyviin ongelmiin ja haasteisiin ja tuetaan koulutyöyhteisöä näiden ongelmien ratkaisemisessa.
- saamelaisten historia ja perinteiset elinkeinot sisällytetään opetukseen.

- sukujen ja yhteisöllisyyden merkitys tiedostetaan koulutyöskentelyssä.
- saamelaiset arvot, etiikka, normit, perinteet ja perinnetieto tunnustetaan koulutyössä ja huomioidaan oppimista suunniteltaessa ja toteutettaessa.
- saamelaiskulttuuri ja saamen kielet huomioidaan opetuksessa kulttuurisensitiivisesti.
- opettaja osoittaa kiinnostusta saamen kielen oppimiseen voidakseen toimia monikulttuurisessa ympäristössä.
- työyhteisössä resurssoidaan kulttuurisen inklusion onnistuminen.

2.2 Saamen kielen ja kulttuurin merkitys

Koulun tulisi varmistaa kielten tasa-arvo ja ihmisten välinen yhdenvertaisuus kaikessa toiminnassaan. Saamen kielet ovat vähemmistökieliä, joten ne tarvitsevat elinvoimaisuutensa säilyttämiseen erityistukea. Kielilain mukaan toiminnan on oltava kaksikielistä saamelaisalueen kouluissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tapahtumissa käytetään kahta kieltä ja tiedotteet ovat kaksikielisiä. Saamenkielisten oppilaiden ja huoltajien on voitava keskustella äidinkiellellään opiskeluun liittyvistä asioista. Vähemmistökieltä tukevan tiedotuksen periaatteita noudattaen saamen kielen täytyisi esiintyä ensimmäisenä käytettävänä kielenä asiakirjoissa ja tiedotteissa. Saamen kielen näkyvyyttä koulun seinillä ja ilmoitustauluilla olisi lisättävä. Kielensuunnittelu kuuluu monikielisen koulun arkipäivään. Kielensuunnittelu on osa koulun kielipolitiikkaa, jossa eri kielten tasa-arvoinen kuuluminen ja näkyminen varmistetaan. Lisäksi kielensuunnittelussa otetaan huomioon henkilöstön kaksikielisyyden tukeminen. Kielensuunnittelussa pyritään ottamaan huomioon ja antamaan ohjeita, kuinka perheitä voidaan tukea heidän kielipolitiikassaan monikulttuurisilla seuduilla asuessaan. Myös kouluterveydenhuollon on tuettava saamen kielen ja saamelaiskulttuurin tukemisen strategioita. Jo ennen koulunkäynnin aloittamista neuvolatyö on merkittävässä roolissa, kun perheet tekevät kielipoliittisia valintoja.

Lähtökohtana koulujen toimintaan on se, että saamen kieli pysyy elävänä, kun sitä käytetään ja se kuuluu ja näkyy kaikissa arkipäivän tilanteissa. Saamelaisalueen koulut ovat heterogeenisiä ja niissä on monitaustaisia lapsia. Kaikilla oppilailta on tarve tulla ymmärretyksi oman kulttuurinsa jäsenenä. Saamelaiset ovat joutuneet historiassa sulauttamisen toimenpiteiden kohteeksi, näinpä nykyiset koulun toimet keskittyvät saamen kielten ja saamelaiskulttuurin kehittämiseen ja elvyttämiseen. Monilla saamelaisvanhemmilla on kokemuksia asuntolalaitoksesta ja syrjimisestä, joten koulun tehtävänä on tukea perheitä assimilaation jälkeisessä ajassa. Toisaalta osa vanhemmista on varsin tiedostuneita oikeuksistaan, joten koulun odotetaan toimivan yhteistyössä perheiden pyrkimysten kanssa kehittää saamen kielten elinvoimaisuutta.

Sanotaan, että kieli on ihmisen ajattelun ja vuorovaikutuksen lähtökohta. Puhuttu kieli on kaikissa kulttuureissa ihmisten välisen kommunikoinnin perusta. Kielen avulla ihminen tulee tietoiseksi itsestään ja muodostaa omat käsityksensä esimerkiksi itsestään ja ympäröivästä maailmasta. Äidinkielen määritelmiä monia, mutta monelle saamelaiselle saamen kieli merkitsee sydämen kieltä. Tällöin äidinkieleen latautuu monia tunteita ja ajatuksia merkitystasolla. Äidinkielen yksi selitys on, että se on kieli, jolla ihminen ajattelee, puhuu, kirjoittaa ja näkee unia. Kieli on myös oleellinen osa identiteettiä. Monelle kielensä menettäneelle saamelaiselle merkitsee paljon se, että voi identifioitua saamen kieleen ja pitää sitä äidinkielenä siitä huolimatta, että taito on ollut nukuksissa joitakin aikoja. On tärkeää ymmärtää ja kunnioittaa koulussa sitä, että väistynyt alkuperäiskansakieltä voi pitää äidinkielenä ja että sitä on oikeus elvyttää. Tämän periaatteen mukaan, vaikka saamen kieli olisi väistynyt perheessä sulauttamisen toimenpiteiden takia, on se silti lapsen äidinkieli.

Saamen kielen käyttö koulussa suomen kielen rinnalla on osoitus alueen monikielisydestä. Samalla kunnioitetaan kaikkien oppilaiden kulttuuritaustoja. On tärkeää huolehtia monenlaisten saamelaisoppilaiden äidinkielestä: niiden, joilla kieli on aktiivinen ja niiden, joiden kielitaito on koulua aloittaessa passiivisempi. Molemmilla täytyy olla yhtäläinen oikeus kehittää äidinkieltään. Väylä, miten se tapahtuu, täytyy jokaisen koulun pedagogisin järjestelyin varmistaa. Jos saamenkieliseen luokkaopetukseen tulee monia lapsia, joilla nykyinen saamen puhetaito on passiivinen, on vaara että oppilasryhmän puhekieli vaihtuu suomeksi. Siksi on pohdittava, millaisia erityisjärjestelyitä tarvitaan, jotta näin ei pääsisi käymään. Tästä huolimatta puutteellinen kielitaito voi johtaa siihen, että oppilasryhmien leikki- ja kommunikointikieli on suomi. Koulut joutuvat resurssioimaan tukea tällaisia tilanteita varten eriyttämällä oppilaita. Saamenkielisten opettajien ja välituntivalvojen on leikitettävä ja puhuteltava lapsia aktiivisesti saameksi, jotta lapset saavat kielitaitoa ja sanavarastoa rikastavaa mallia saamen kielen käyttöön. Koulun on myös hyvä pohtia, millaisin opetusjärjestelyin saamenkielisessä luokassa aloittava passiivisemmän kielitaidon omaava lapsi saa riittävän kielitaidon. Onko se kielikylpyluokka tai muu eriyttävä tai tukitoimenpiteet omaava opetusmuoto, on tärkeää suunnitella ja toteuttaa käytännössä. Oma kantamme on, että kaikki saamelaisalueen koulut tarvitsevat kielikylpyluokan, jossa saamenkielistyminen pääsee tapahtumaan sensitiivisellä tavalla. Siirtyminen kielikylpyluokasta tavalliseen luokkaopetukseen voi tapahtua ajan myötä. Saamelaisalueelle tulee myös oppilaita, jotka tarvitsevat kielikylpyä myöhemmillä luokka-asteilla. Kuntien olisi pystyttävä tähänkin tarpeeseen tarttumaan.

Vaikka koko henkilöstö ei osaisikaan saamea, sen käytön aloittamista koulun yhteisissä tilaisuuksissa ja henkilöstön ja oppilaiden parissa tulee rohkaista erityistoimenpitein. Kielilain tarjoamiin kielikoulutuksiin olisi voitava osallistua. Monikielisyysstrategioiden kannalta suositeltavaa on, että mahdollistetaan henkilöstön saamen kielen opiskelu ja että henkilöstö on itse aktiivinen ja positiivinen saamen kielen

käyttöä ja opiskelua kohtaan. Oppilaiden kanssa työskentelevän kulttuuriymmärrys muodostuu tiedosta, ajattelusta, asenteista ja käyttäytymisestä. Tämän ymmärryksen tuoma osaaminen ja kehittäminen ylläpitävät ja edistävät saamen kielen ja kulttuurin elvyttämistä ja säilyttämistä. Saame ja suomi eivät ole lähtökohdiltaan tasa-arvoisia kieliä, joten saame tarvitsee erityistukea ja -toimenpiteitä.

Saamelaisilla on oikeus Suomessa kehittää kieltään ja kulttuuriaan. Niinpä saamelaisten tulee voida luottaa siihen, että koulussa saamen kieli näkyy ja kuuluu tasavertaisena suomen kielen kanssa. Saamelaisoppilailla on oikeus sosiaalistua kulttuurinsa mukaiseen opetukseen ja käyttää omaa äidinkieltään. Koulussa on tärkeää pitää alueen kulttuuri opetuksessa keskiössä, niin ettei vain valtakulttuurin asioita painoteta esimerkiksi yleisissä koulun tapahtumissa. Tällöin saamen kieli ja saamelaiskulttuuri jäisivät ainoastaan luokkahuoneen sisäisiksi toteutuksiksi. Saamelaiskulttuurin sisältöihin on oikeus aivan kaikilla oppilailla, ei vain saamelaislapsilla. Kulttuurinen inkluusio auttaa kehittämään saamelaisten asemaa lisääntyneen tiedon ja mielenkiinnon ja tätä myötä parantuneen asenneilmaston keinoin.

2.3 Kulttuurin määritelmä

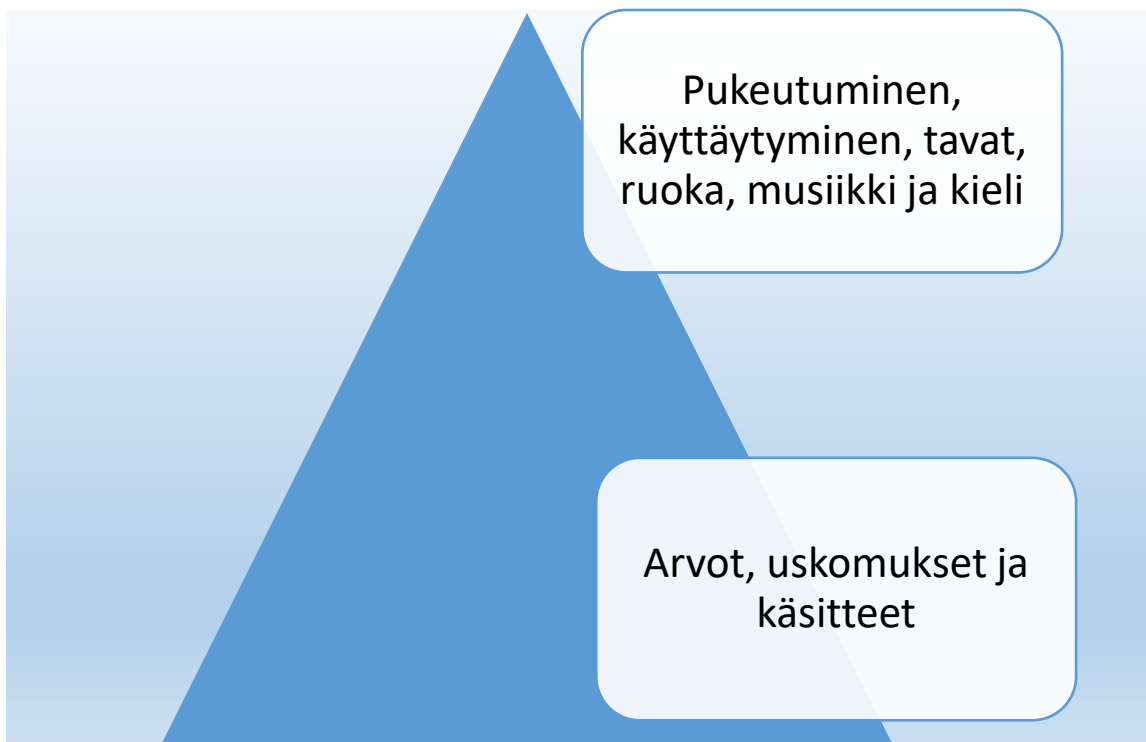
Karmela Liebkindin mukaan maailmassa on yli 10 000 erilaista kulttuuria ja noin 200 valtiota. Se tarkoittaa sitä, että valtioiden sisällä on useita kulttuureita ja toisaalta kulttuurit ylittävät valtioiden rajat. On syytä painottaa kulttuuri-käsitteen moniulotteisuutta. Kulttuurierojen uskotaan johtuvan siitä, että satojen tai tuhansien vuosien ajan ihmisryhmät asuivat maantieteellisesti erillään toisistaan ja kehittivät toisistaan poikkeavia elämäntyyplejä ja käyttäytymismalleja. Kaikenkattavasti tärkeimpänä kulttuurin kriteerinä on pidetty kieltä, joka yhdistää samaa kieltä puhuvat ihmiset samalla kun erottaa ne. Kieli on yhdistetty myös etnisiin sukujuuriin. Vertailevassa kielitieteessä on ajateltu, että kielen kehitystä tarkastelemalla voidaan selvittää myös historiallisia väestöliikkeitä. Näistä ajattelutavoista on luovuttu viime vuosikymmeninä. Pasi Saukkosen mukaan kieli edustaa nimittäin suppean kulttuurikäsitteen elementtiä. Laajempi sosiologis-antropologinen käsitys identiteetistä viittaa tietyssä yhteisössä vallitseviin arvoihin, normeihin ja ideaaleihin sekä näitä ilmentäviin traditioihin ja tapoihin. Siksi voidaankin korostaa kansallista elämäntapaa, mentaliteettia ja merkitysjärjestelmää. Kulttuurin osatekijöiden ja ilmenemismuotojen taustalla ajatellaan olevan elämänskatsomuksellisia käsityksiä hyvästä ja pahasta, pyhästä ja maallisesta sekä meistä ja muista. Saija Benjamin kiteyttää kulttuurin tarkoittavan yleiskielessä sellaisia tapoja, käytäntöjä, kieliä, arvoja ja maailmankatsomuksia, jotka määrittävät ihmisryhmää esimerkiksi kansallisuuden, etnisyyden, alueen tai yhteisen mielenkiinnon kohteen perusteella. E. B. Taylorin yli sata vuotta vanha kuvaus kulttuurista pätee edelleen: Kulttuuri on se monimutkainen kokonaisuus, johon lasketaan

kuuluvaksi tietous, uskomukset, taiteet, moraalikäsitteet, laki, käytännöt, ja mitkä tahansa muut tietotaidot, jotka tekevät yksilöstä yhteiskunnan jäsenen.

Kulttuuri voidaan ymmärtää viitekehyksenä näkökulmasta riippuen seuraavilla tavoilla:

1. Behavioristisen näkemyksen mukaan kulttuuri on jaettua ja opittua inhimillistä käyttäytymistä, tapa elää.
2. Funktionaalisen käsityksen mukaan kulttuuri on ihmisten tapa selvittää ongelmia sopeutumalla ympäristöön tai elämällä yhdessä.
3. Historiallinen käsitys kulttuurista painottaa sosiaalista perintöä ja traditioita, jotka siirretään tuleville sukupolville.
4. Psykkinen näkemys kulttuurista on kokonaisuus ideoita tai opittuja käytäntöjä, ja se hillitsee yllykkeitä ja erottaa ihmisen eläimestä.
5. Normatiivinen kulttuurikäsite painottaa ihanteita, arvoja tai elämänohjeita.
6. Rakenteellinen kulttuuri koostuu säännönmukaisista, toisiinsa liittyvistä aatteista, symboleista tai käyttäytymisestä.
7. Symbolinen kulttuuri perustuu sattumanvaraisiin merkityksiin, joita yhteiskunta tarjoaa.
8. Ajankohtainen kulttuuri koostuu ajankohtaisista teemoista tai kategorioista, kuten sosiaalisesta rakenteesta, uskonnosta tai taloudesta.

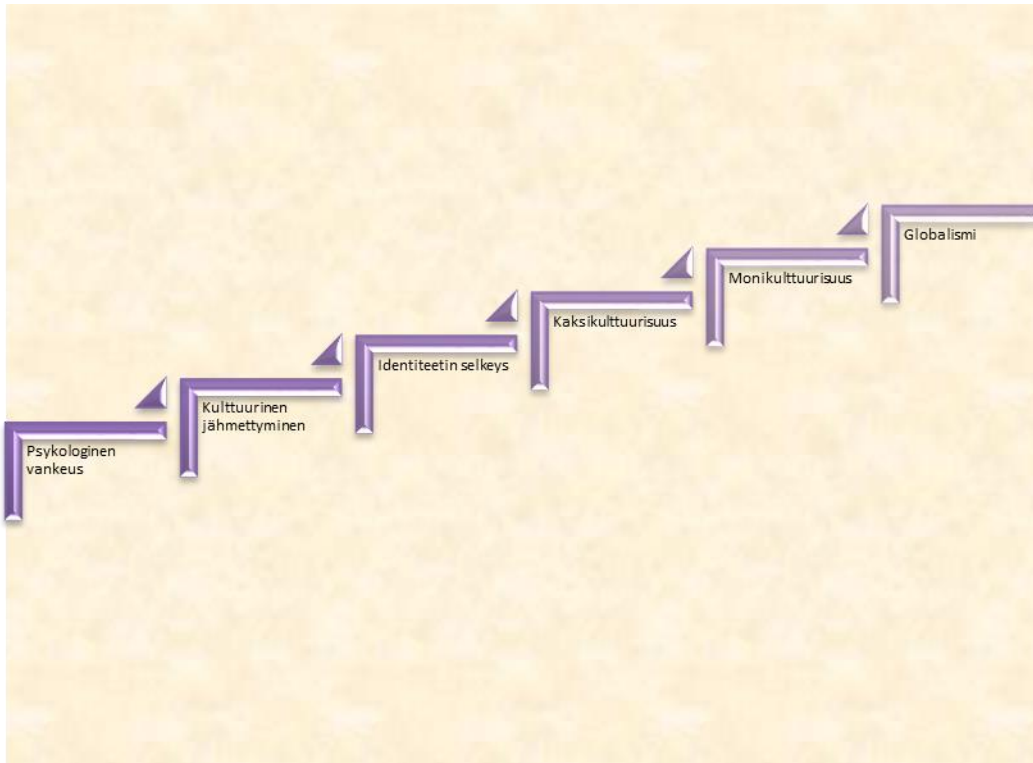
Nykytieteilijät pyrkivät eroon kuvailevasta ja objektiivisesta tavasta määritellä kulttuuri. Kulttuureja yritetään käsitteellistää sosiaalisten, poliittisten ja kommunikatiivisten tosiseikkojen perusteella. Kulttuuriksi voi laskea lähes kaiken ihmiselämään liittyvän. Kulttuurin symbolinen vertaaminen jäävuoreen on osuvaa; 9/10 jäävuoresta jää veden alle piiloon. Kulttuurin näkyvät osat kuuluvat pukeutumiseen ja käyttäytymiseen liittyviin sääntöihin. Tavot, ruoka, musiikki ja kieli ovat havainnollisia esimerkkejä helposti näkyvästä kulttuurista. Kulttuurin näkyvän osan perusteella ihmiset päättävät kuuluvatko toiset "meihin" vai "heihin". Kulttuuri on paljon enemmän kuin silmällä voi nähdä. Se on Benjaminin mukaan arvojen, uskomusten ja käsitteiden monimutkainen järjestelmä.

Kuvio 1. Kulttuurinen jäävuori

Banks identifioi kuusi kulttuurin osatekijää: 1 arvot ja käyttäytyminen, 2 kieli ja murteet, 3 sanaton viestintä, 4 kulttuurinen tietoisuus, 5 perspektiivi, viitekehys ja maailmankuva ja 6 samastuminen. Arvot ovat kunkin kulttuurin tärkeimpiä elementtejä. Ne vaikuttavat ihmisten käyttäytymiseen ja siihen, miten he aistivat ja tarkkailevat ympäristöään. Kielessä heijastuvat tavat, joilla ihmiset havainnoivat ja ymmärtävät maailmaa. Murteissa ja vähemmistökielissä säilyvät sekä kuvastuvat ryhmien väliset kulttuurierot. Ihmiset kommunikoivat myös sanattomasti. Sanattomassa viestinnässä ilmennetään tärkeitä, näkymättömiä osia kulttuurista. Kulttuurinen tietoisuus tarkoittaa tietoisuutta omasta ryhmästä ja sen erottuvuudesta muista ryhmistä. Tietyt näkökannat voivat olla ohjeellisempia ja tyypillisempiä joissain ryhmissä kuin toisissa. Samastuminen tiettyyn ryhmään voi olla kuuluvuuden tunnetta ja ryhmän arvojen, kiinnostuksenkohteiden ja tavoitteiden jakamista ja sisäistämistä. Samastuminen vaihtelee yksilöstä riippuen.

Tältä pohjalta voidaan ajatella, että koulussa tulee tukea yksilöiden monenlaisista lähtökohdista ponnistavia identiteettejä. Banksin identiteettitypologia havainnollistaa koulun tehtävän tässä suhteessa.

Kuvio 2. Banksin identiteettitypologia

Jokaisella oppilaalla on omanlaisensa kehityskaari ja kulttuuri-identiteetti. Opettaja voi tukea jokaista oppilasta tiedostamalla erilaisista identiteetin kehitystasoista ja auttaa oppilaita sietämään erilaisuutta. Tasolla yksi (psykologinen vankeus omassa kulttuurissa) oppilaat tuntevat kielteisiä tunteita omaa kulttuuriaan kohtaan ja voisivat hyötyä sellaisista kokemuksista, jotka auttavat tuntemaan omaa kulttuuria paremmin. Tasolla kaksi (kulttuurinen jähmettyminen) oletetaan oman kulttuurin olevan parempi kuin muiden. Tällä tasolla sellaisista harjoitteista voisi hyötyä, joissa tarkastellaan omia tunteita muita kohtaan ja ymmärretään, mistä tunteet kumpuavat. Kolmannella ja neljännellä tasolla kulttuuri-identiteetti selkiytyy, jolloin oppilaalle kehittyy pikku hiljaa todenmukainen kuva kulttuureista. Viidennellä monikulttuurisuuden ja maltillisen kansallismielisyyden tasolla ihmisellä on kulttuurista osaamista toimia muiden kanssa yhteistyössä. Kuudennella tasolla ollaan löydetty tasapaino kulttuurisen, kansallisen ja globaalin identiteetin välillä. Kulttuurien välisiä taitoja on tärkeä opetella läpi elämän.

2.4 Kaksikielisyys ja monikielisyys

Saamelaisalueen kouluissa on monenlaisia oppilaita. Saamenkieliseen opetukseen tai saamen kielen opetukseen voi osallistua oppilaita, joiden molemmat vanhemmat/huoltajat ovat saamelaisia tai toinen vanhemmista on saamelainen. On myös perheitä, joissa molemmat vanhemmat ovat esimerkiksi

suomalaisia, mutta lapsi on valinnut opiskella saamea ja oppii sitä koulussa. Saamelaisalueen kouluissa on myös täysin suomenkielisiä lapsia, jotka eivät ole opiskelleet saamea ja/tai oppineet sitä. Lisäksi on perheitä, joissa toinen vanhemmista on kotoisin muualta kuin Suomesta, esimerkiksi naapurimaiden saamelaisalueilta tai naapurimaista tai vielä kauempaa. On myös saamelaislapsia, jotka eivät osallistu saamenkieliseen luokkaopetukseen. Tilanne vaatii koululta tiedostumista monenlaisten oppilaiden tukemisesta. Ennen ehkä ajateltiin, että saamenkielisellä ja suomenkielisellä luokalla olevat ovat ainoat ryhmät, joiden puitteissa koulun monikulttuurisuuden ymmärretään muodostuvan. Olosuhteet ovat kuitenkin paljon moninaisemmat, kuten yläpuolella olevasta kuvailusta voidaan päätellä.

Monet oppilaiden perheistä ovat monikielisiä, sillä niissä voidaan puhua vaikkapa saamea ja norjaa, ja lapsi oppii suomea yhteisöjen ja koulun kautta. Perheissä voi olla lisäksi esimerkiksi venäjä, eesti, saksa tai espanja käytössä toisen vanhemman taustan takia. Oppilaiden kannalta ei ole riittävää puhua saame-suomi-kielten kontekstista, vaan tilanne on nopeasti 20–30 vuoden aikana muuttunut aiempaa heterogeenisemmäksi ja moninaisemmaksi. Kaksikielisyyden rinnalla tai sen sijaan pitäisikin puhua monikielisyydestä saamelaisalueen kouluissa.

Suomessa puhutaan pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Eri saamen kieliä on ajansaatossa hävinnyt, ja nykyään on jäljellä 9-10 saamen kieltä Suomessa, Norjassa, Ruotsissa ja Venäjällä. Koulun merkitys on keskeinen saamen kielten säilymisessä, mutta kielisosiologisesti kielen tilanteeseen vaikuttavat myös kaveripiiri, yhteisön tuki, kielen ja kulttuuriyhteisön laillinen asema, media, kirkko, kaupan käyttämä kieli jne.

Maailmassa on huomattavasti enemmän kaksi- tai monikielisiä kuin yksikielisiä ihmisiä. Monikielisyys on ilmiönä tavallisempaa kuin yksikielisyys. Maailmassa on valtioita, joissa virallisia kieliä on useita kymmeniä. Vaikka Suomi on vanhastaan monikulttuurinen ja monikielinen maa, niin fennomanian suomalaistamisen ja suomen kielen korostamisen perinne näkyy nykykoulussa edelleen suomalaisuuden ylikorostamisena. Tästä olisi syytä luopua ja alkaa ajatella monikulttuurisen koulun kehittämistä aiempaa voimallisemmin.

Monikielisenä usein pidetään henkilöä, joka osaa kahta tai useampaa kieltä äidinkielen omaisesti. Nykyään halutaan lisäksi korostaa laajennettua monikielisyyden käsitettä, eli kykyä kommunikoida kahdella tai useammalla kielellä sujuvasti tai edes jonkin verran. Siten esimerkiksi äidinkieleltään suomenkielinen, mutta ruotsia ja englantia vieraina kielinään puhuva henkilö olisi monikielinen. Eli lähes kaikki suomalaiset ovat tämän ajattelutavan mukaan monikielisiä. Monikielisyyden määrittelyä hankaloittaa usein kysymys siitä, miten kieli, äidinkieli ja kielen osaaminen pitäisi määrittellä. Lähes kaikki ihmiset Suomen saamelaisalueella osaavat maan pääkieltä suomea. Olisi mielenkiintoista saavuttaa tilanne, jossa

tavoitteena on se, että lähes kaikki Suomen saamelaisalueen ihmiset osaavat puhua joitakin saamen kielistä.

Yksilöstä tulee kaksi- tai monikielinen usein vanhempiensa päätöksestä. Monikielisyyteen voivat johtaa esimerkiksi vanhempien eri äidinkielet, valtion tai alueen kaksikielisyys tai perheen ulkomaille muuttaminen. Maahanmuuttajat ovat nykyään Suomessakin tärkeä monikielinen ryhmä. Suomen saamelaisalueen monikielisyys voisi olla peruste siihen, että siellä asuvista oppilaista tulisi monikielisiä. Kaksikielisuuden vaatimus koskee tavallisesti ainoastaan saamelaisoppilasta. Norjan Koutokeinossa koko oppilaskanta oppii saamea. Saamen kielen taito nähdäänkin siellä kaikille asukkaille eduksi ja luontevaksi taidoksi. Se, että kaikki oppilaat oppivat saamea, tukee eittämättä saamen kielen tilannetta monella tavalla. Ensinnäkin voidaan estää kielenvaihto, jos koko väestö osaa vähemmistökieltä laajasti. Samalla voidaan varmistaa alueen työvoima, kun rekrytointipohja saamen kielessä on laaja etnisistä rajoista välittämättä. Myös asenne vähemmistökieltä kohtaan on uskottavasti positiivinen, kun mahdollisimman moni sitä hallitsee. Vähemmistökielet tarvitsevat positiivisen asenneilmaston, jotta ne säilyvät elävinä ja käytettyinä.

Monikielisiä ihmisiä on eniten kielellisissä vähemmistöissä. Äidinkielenään vähemmistökieltä puhuvan on useimmiten pakko opetella enemmistön kieli poliittisten, mutta myös käytännöllisten syiden takia. Saadakseen samat mahdollisuudet sijoittua yhteiskuntaan vähemmistön edustajat oppivat enemmistön kielen. Monikielisellä ihmisellä voidaan tarkoittaa monenlaisia kielenkäyttäjiä: henkilöä, joka hallitsee kahta tai useampaa kieltä yksikielisen äidinkielisen tavoin tai puhuu kahta kieltä sujuvasti tai osaa äidinkielensä lisäksi jonkin verran jotakin toista kieltä.

Kaksikielinen on se, joka on oppinut kaksi kieltä perheessä syntyperäisiltä puhujilta alusta asti tai se, joka on käyttänyt kahta kieltä kommunikaatiovälineenä syntymästään saakka. Hallintataidoiltaan kaksikielinen on henkilö, joka hallitsee kaksi kieltä hyvin tai pystyy tuottamaan mielekkäitä puhunnoksia toisella kielellä. Käyttötavoiltaan kaksikielinen henkilö käyttää tai pystyy käyttämään kahta kieltä omien toiveidensa ja yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti. Kaksikielinen henkilö voi myös samastua kaksikieliseksi / kahteen kieleen ja/tai kahteen kulttuuriin (tai osiin niistä). Hän voi olla myös sellainen henkilö, jota muut pitävät kaksikielisenä tai kahden kielen syntyperäisenä puhujana.

Opetushenkilöstön olisi tiedostettava, että on tärkeää tukea vähemmistökielen kehittymistä ja käyttöä sekä vähemmistökulttuuria. Saamelaisten sulauttamistoimenpiteet olivat voimallisia nationalismiin johdosta 1800-luvun lopulta jopa 1970-luvun loppuun. Tällöin voitaisiin ajatella sellaisen ajan olevan ohi, jossa kielenvaihto jatkuu. Filosofian tohtori Torkel Rasmussen toteaa Utsjoen ja Tenon kunnan kielitilanteita tutkittuaan, että kielenvaihto jatkuu kuitenkin edelleen. Alueella on nuoria perheitä, jotka eivät jatka

saamen kielen puhumista lapsilleen omasta saamenkielisydestään huolimatta. Tämä kieli erityisesti siitä, etteivät yhteiskunnan toimenpiteet saamen kielten tukemiseksi ole riittäviä.

On tunnustettu asia, että jos lapsesta tulee lähes yksikielinen dominoivassa valtakielessä, hänen on vaikeaa saada yhteyttä vanhempiinsa/sukuunsa sekä heidän alkuperäänsä ja kulttuuriinsa. Äidinkielen unohtaminen tai huono hallinta voi aiheuttaa myös kielteisiä seurauksia uuden kielen hallinnalle. Kuvitellaanpa tilanne, jossa saamelaislapset eivät oppisi saamea, sukujensa kieltä. Tämä tarkoittaisi sitä, että toinen vanhemmista tai vanhemmat puhuisivat suomea lapsilleen, vaikka se ei olisi heidän äidinkieltensä. Kielenvaihto on tapahtunut saamelaisten parissa laajamittaisesti yhteiskunnan tuen puuttuessa ja asenneilmaston suosittua valtakielen eli suomenkielen käyttöä perheissä. Asenne saamen kieleen on ollut yhteiskunnassa heikko aiemmin, eritoten 1980-luvulle saakka. Filosofian tohtori, dosentti Tove Skutnabb-Kangas muistuttaa, että vaikka tällaiset lapset voivat vaikuttaa toimivansa aivan kuten enemmistölapset, vieraantumisen, juurettomuuden ja identiteettiongelmiin uhka on suuri. Opetushenkilöstön keskeinen tehtävä on tehdä yhteisöt tietoisiksi siitä, että kielenvaihtoa on syytä välttää ja että on tärkeää puhua vähemmistökieltä lapsille. Esimerkiksi saamelaisalueella on aivan luonnollista ja perusteltua, että myös suomalaiset vanhemmat käyttäisivät saamea perheissä. Ja näin tiedetäänkin tapahtuneen esimerkiksi inarinsaamen elvyttämisen yhteydessä ja monissa muissa tiedostuneissa ja asiaan vihkiytyneissä perheissä. Toinen merkittävä vieraantumisen paikka on, jos saamelaisalueella asuvista lapsista eivät kaikki opiskelisi saamea. Ja näin tilanne onkin. Miten kuntien opetuspolitiikkaa voisi muuttaa, jotta mahdollisimman moni kiinnostuisi opiskelemaan saamea? Tämän kysymyksen ratkaiseminen lähtee suunnitelmista ja linjauksista sekä koulun johdon johtamasta työstä.

OPETUSHENKILÖSTÖN TYÖKALUPAKKI - NÄILLÄ TAVOIN SAAMEN KIELI JA KULTTUURI HUOMIOIDAAN KOULUSSA:

- Rakennetaan ilmapiiri sellaiseksi, että siinä kunnioitetaan kaikkien oppilaiden kieli- ja kulttuuritaustoja.
- Opettaja voi käyttää saamea niin osatessaan ja kommunikoida oppilaiden kanssa, vaikkei toimisikaan heidän vastuullisena luokanpettajanaan tai luokanvalvojanaan. On tärkeää puhua saamea osaavien kanssa saamea, jotta koulun kielellistä tasa-arvoa tuetaan. Jos ei osaa saamea, voi silti osoittaa tukensa ja kannustaa saamen kielen puhumiseen.
- Saamenkielisiä oppilaita ja vanhempia tervehditään saameksi. Voi pyrkiä opettelemaan helppoja fraaseja, kuten ”Buorre beaivi!” (hyvää päivää), ”Mii gullo?” (Mitä kuuluu?), ”Mu namma lea ...” (Nimeni on ...), ja näin näyttää kiinnostusta ja kunnioitusta saamen kieltä kohtaan. Koulun

henkilöstö voi pyrkiä aktiivisesti kasvattamaan saamen kielen taitoa, jotta voisi lisätä kommunikointia saameksi. On luonnollista, että saamea käyttävät etnisiteetista välittämättä niin monet kuin mahdollista. Saamen kielen kuuluminen koulussa lisää kielen arvostusta. Saamen kielen käyttäminen on kaikille viesti siitä, että kielen käyttö on toivottavaa, arvokasta ja luonnollista koulussa. Näin luodaan saamen kielelle tasa-arvoiset puitteet. Opettajien on tärkeää suhtautua monikieliseen puhetilanteeseen sympaattisesti ja auttaa oppilaita rakentamaan positiivinen asenneilmasto monikielisyyteen ja saamen kieleen.

- Opettajat pyrkivät opiskelemaan saamen kieltä. Saamelaiskulttuuriin liittyviin tapahtumiin ja yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuminen ovat tärkeitä osallisuuden muotoja.
- Järjestetään tilanteita, joissa oppilaat voivat kertoa omasta kiel- ja kulttuuritaustastaan tekemällä esimerkiksi sellaisia projekteja, jotka keskittyvät oppilaille tärkeisiin asioihin. Kaikkia oppilaita kannustetaan perehtymään paikalliskulttuurin saloihin.
- Huomioidaan koulutyössä saamelainen vuodenvuoro ja siihen liittyvät ajankohtaiset tehtävät: porotyöt, kalastus, metsästys, käsityöt, marjastus, sienestys, talon työt jne.
- Oppilaan kulttuuriset tarpeet ovat päivittäisessä koulutyössä keskiössä.
- Saamen kielen käyttäminen tehdään luonnolliseksi osaksi koulutyötä, ja se kuuluu ja näkyy koulun käytänteissä, juhlissa ja koulun toiminnassa. Luodaan mahdollisuuksia käyttää saamea. Saamenkieliset elokuvat, radio-ohjelmat ja musiikki tuodaan esille koulussa. Koulun yhtenä tiedotuskielenä käytetään saamea, jolloin se näkyy kotiin lähetetyissä papereissa ja koulun ilmoitustauluilla.
- Pyritään rakentamaan koulu osaksi yhteisöä ja otetaan yhteisö aktiivisesti osaksi koulua. Resurssihenkilöt ja paikalliset ihmiset tulevat tällöin osaksi koulun toimintaa.
- Koulu tarvitsee kielensuunnittelua, joten työ siihen suuntaan on aloitettava ja aktiiviset toimenpiteet on suunniteltava sekä toteutettava.

3 LAPSET JA NUORET OPETUKSESSA

3.1 Identiteetin rakentuminen ja sen tukeminen

Suku- ja perheyhteisöt ja vahva yhteenkuuluvaisuuden tunne niihin ovat olleet perinteisesti keskeisiä kulttuurisia tukipilareita saamelaisen elämässä. Koulussa on tärkeä tiedostaa, että saamelaisen suvun jäsenyys on yksi tärkeä osa oppilaan identiteettiä, ja se kiinnittää hänet perheeseen, sukuun, yhteisöön, kotipaikkaan ja -alueeseen. Lähisuku voi tarkoittaa serkkuja useaa polvea taaksepäin ja suku on perinteisesti tunnettu laajasti. Perhe voi tarkoittaa ydinperheen lisäksi mummoja, ukkeja, setiä, enoja ja tätejä. Sukulaiset ovat tavanneet auttaa toisiaan ja myös muut kuin vanhemmat ovat olleet lapsen kasvattajina saamelaisessa kulttuurissa. Saamelainen perinteinen kasvatusinstituutio onkin laaja ja moniulotteinen. Nykyisin suvun merkitys on ehkä paikoin vähentynyt uuden ajan vaikutuksen takia, mutta edelleen sukulaiset ovat tärkeitä saamelaislapsille. Koulu voi tukea omalla toiminnallaan suvun muistamista ottamalla esimerkiksi tema- ja projektitöissään käsittelyyn sukukäsitteet.

Lapset ja nuoret ovat vanhusten ohella tärkeä voimavara perinteisen tiedon, kielen ja kulttuurin siirtämisessä ja ylläpitämisessä, koska lapset ovat niitä, joille kieli ja kulttuuri siirretään ja joille ne periytyvät. Saamelainen perinteinen tieto tarkoittaa niitä kirjoittamattomia perinteisiä tietoja ja sääntöjä, jotka liittyvät kieleen, elinkeinoin ja luontoon, mitä ei löydy kattavasti tallennettuna kirjoihin, äänitteisiin eikä arkistoihin.

Sukupolvien välinen kanssakäyminen kuuluu olennaisena osana saamelaiseen yhteisöllisyyteen. Perinteisesti saamelaisperheissä vanhemmilla, isovanhemmilla ja lapsilla on ja on ollut läheinen suhde, joka muodostuu yhteisten päivittäisten askareiden lomassa. Lapsia ohjataan ja neuvotaan samalla kun tehdään päivittäisiä askareita. Perinteisen tiedon säilyttämisen kannalta tärkeintä on, että sukupolvien ketju säilyy. Toki isovanhemmat voivat asua kauempanakin, mutta yhteydenpito voi olla tiivistä ja vierailuja tehdään puolin ja toisin. Tämä perinne on osaltaan katkeamassa ja muuttumassa useiden yhteiskunnallisten tekijöiden takia. Koulun rooli saamelaisen kulttuurin osatekijöiden välittäjänä korostuu nykyajassa.

Saamelaisen identiteetin rakentuminen ja hahmottuminen lähtee toki kotoa, mutta koulu ja sen henkilöstö ovat myös suuressa roolissa identiteetin rakentumisvaiheessa. Identiteetti muotoutuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Identiteetin kehittyminen edellyttää muilta saatavaa palautetta ja tulkintaa. Koulu on tässä suhteessa merkittävässä roolissa paikantamassa lapsia ja nuoria osiksi yhteisöjään. Muiden ihmisten näkemykset itsestä joko hyväksytään tai hylätään. Negatiivisella palautteella on myös keskeinen rooli, sillä sen tehtävä on toisaalta toimia sosiaalisen kontrollin välineenä ja toisaalta punnita yksilön

kestävyys. Nämä tekijät eivät kuitenkaan yksilön identiteetin kehityksen kuormittajina kuulu kouluun, mutta koulussa on tiedostettava, että lapset ja nuoret kohtaavat identiteettiä koettelevaa kohtelua ympäristössään. Sosiaalinen ja muu media ovat paikkoja, joissa identiteettikeskusteluita käydään lähes päivittäin. Negatiivisen palautteen käsittely ja sen hylkääminen on mahdollista vain, jos yksilön identiteetti on kehittynyt vahvaksi. Kaveripiirin arviot vaikuttavat nuoren tunne-elämään ja itsearvostukseen sekä käsitykseen siitä, millainen asema hänellä on sosiaalisissa suhteissa. Nuori rakentaa kuvaa itsestään paljolti muiden suhtautumisen perusteella. Ryhmiin identifioituminen kasvattaa itsetuntoa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Lopulta nuori itsenäistyy ja samankaltaisuuden tarve muuttuu pyrkimykseksi yksilöllisyyteen. Nuori uskaltaa puolustaa omia mielipiteitään ja elää niiden mukaisesti. On tärkeää, että nuori saa hyväksymisen tunteita ja kokemuksia, jotta voi kehittyä vahvaksi ja toimivaksi yhteiskunnan jäseneksi. Monet nuoret janoavat kokemuksia paikalliskulttuurista, joten opettajien kannattaa hyödyntää näitä tilanteita, joissa nuoret pääsevät kukoistamaan taidoissaan.

3.2 Saamelainen lapsi ja nuori saamenkielisessä luokkaryhmässä

Saamelaislapsilla on ollut 1970-luvun lopulta lähtien mahdollisuus osallistua saamenkieliseen luokkaopetukseen. Tämä on toteutunut eri puolilla saamelaisaluetta vaihtelevasti. Laissa todetaan, että saamenkielisen luokkaopetuksen opetus on toteuduttava 'pääsääntöisesti' saameksi. Tämä voi tarkoittaa opetusta, joka 51 prosenttisesti saamenkielisenä täyttää jo lain tarkoittaman saamenkielisen opetuksen. Saamenkielisille lapsille opetuksen tällaisessa muodossa voi olla haasteita äidinkielen kehittymisen ja kulttuurin tukemisen kannalta.

Kannustamme opetuksen järjestäjiä ponnistelemaan saamenkielisen opetuksen laajentamiseksi erityisesti saamen kielen kielisosiologisen tilanteen kehittymisen ja parantamisen vuoksi. Näillä asioilla on myös merkitystä oppilaiden hyvinvointiin ja kokonaisvaltaisen kehittymisen tukemiseen. Saamenkielinen luokkaopetus on perustamisestaan lähtien, 1970-luvun lopulta, toiminut osalle oppilaista kielikylpyopetuksen kaltaisesti. Saamenkieliseen opetukseen on osallistunut eri puolilla saamelaisaluetta hyvin erilaisista koti- ja kielitaustoista tulevia oppilaita. Saamenkieliseen opetukseen osallistuvien oppilaiden kotitausta vaihtelee saamenkielisistä perheistä suomenkielisiin tai kaksikielisiin ja muihin kielivariaatioihin. Joissakin kouluissa opettajat ovat eriyttäneet opetusta oppilaiden kielitaidon mukaan. Joillakin alueilla saamenkieliseen opetukseen ei ole ollut pääsyä, ellei oppilaan kotikielenä ole ollut saamen kieli. Näin ollen merkittävä määrä oppilaita ei ole voinut osallistua saamenkieliseen opetukseen kielikylpyluokkien puuttumisen vuoksi. He ovat voineet lukea saamea vieraana kielenä tai valinnaisaineena pari viikkotuntia. Tällainen pedagogikka ei kuitenkaan ole kovin tehokasta, ja voi olla vaikeaa saavuttaa

toiminnallinen kaksikielisyys näin vähäisellä määrällä kielen opetusta. Saamenkielisen opetuksen toteutumisen yhtenä esteenä voidaankin nähdä saavutettavuuden ongelma.

Saamenkielinen luokkaopetus ei toteudu Suomen saamelaisalueen ulkopuolella, sillä lainsäädäntö mahdollistaa kahden viikkotunnin opetuksen erillisen asetuksen perusteella. Käytännössä toiminta ei saavuta kaikkia oppilaita esimerkiksi pitkien välimatkojen, resurssien ja tiedon puutteen takia. Enenevässä määrin saamelaisalueen ulkopuolella, erityisesti suurissa asutuskeskuksissa, olisi tarpeellista kehittää ja lisätä saamenkielistä opetusta saamenkielisen varhaiskasvatuksen jatkumoksi. Koska 75 prosenttia alle 10-vuotiaista saamelaislapsista asuu saamelaisalueen ulkopuolella vailla omakielistä opetusta, kielenvaihdon vaara on ilmeinen, jos oppilaat eivät saa tukea äidinkielessään. Tilanne on myös kriittinen, sillä saamen kielen tulevaisuus on nykyisen kaltaisen saamenkielisen opetuksen saavuttamattomuuden ja toteutumattomuuden takia vaarassa.

3.3 Saamelainen lapsi ja nuori suomenkielisessä luokkaopetuksessa

Saamelaisalueen kouluissa on monenlaisia luokkaryhmiä ja ne ovat usein syntyneet oppilaiden kielitaidon mukaan. Yksi ryhmistä on suomenkielinen opetusryhmä, jossa opiskelee myös saamelaisia lapsia ja nuoria. Tämän ryhmän haasteena on tukea saamelaisen oppilaan identiteettiä ja kieltä. Ehkä kaikista kriittisintä on kysymys siitä, miten oppilas voisi saavuttaa toiminnallisen kaksikielisyyden myös saamen kielessä. Oppilasta voi kenties harmittaa, ettei hänellä saamelaisena ole riittävää kielitaitoa saamenkieliseen ryhmään osallistumiseen tai että hän ei osaa kieltä lainkaan tai hänen taitonsa selviytyä saamenkielisessä keskustelussa ontuvat. Silti hänen identiteettinsä voi olla vahvasti saamelainen saamelaisista juurista johtuen. Toisaalta yksi ongelmallinen kysymys hänelle voi nousta samastumisesta saamelaisiin, jos hänen identiteettinsä ei ole vahva. Opetushenkilöstön tulee tiedostaa tällainen tilanne ja sen ongelmallisuus, ja tukea oppilasta saamelaisen kulttuurinsa vaalimisessa, vaikka hän ei kieltä osaisikaan kaikilla mittareilla mitaten.

3.4 Suomalainen lapsi ja nuori saamenkielisessä luokkaopetuksessa

Suomalaiset lapset ja nuoret voivat kohdata haasteita opiskellessaan saamenkielisessä luokkaopetuksessa. Vaikka he osaavat kieltä, he voivat tuntea olonsa riittämättömiksi ja ulkopuolisiksi tietyissä asioissa. Kenties tietämys kulttuurista ei ole kattavaa tai kielitaidossa on puutteita tai he eivät kuulu vapaa-ajallaan saamelaiseen yhteisöön. Opettajan tulee toimia siten, että oppilas tuntee kuuluvansa joukkoon. Esimerkiksi saamenpuvun (gákti) tai poromerkin puuttuminen voivat aiheuttaa ulkopuolisuuden

tunnetta. Opettaja voi toimia hienovaraisesti tällaisissa tapauksissa. Ei monilla saamelaisilla oppilaillakaan ole esim. poromerkkiä. Lähtökohta on, että ilman saamenpukua ja kulttuurisia merkkejä voi olla saamenluokalla. Oppilas voi myös kohdata yhteisöjen kautta joko samastumisen tai ulkopuolelle jättämisen tunteita ja kokemuksia. Tällaisia tunteita pitäisi opetuksessa pystyä käsittelemään siten, että oppilas vahvistuisi positiivisesti ja saisi saamenkieliseen opetukseen kiinnittymisen tunteita.

3.5 Muista kulttuureista tulevat lapset ja nuoret suomen- ja saamenkielisissä opintoryhmissä

Joissakin saamelaisalueen kouluissa voi olla lapsia ja nuoria, jotka eivät ole saamelaisia eivätkä suomalaisia. Silloin täytyy huomioida yleisesti monikulttuurisuus ja monikielisyys näissä ryhmissä. Vaikka osaa suomea ja/tai saamea, on haastavaa päästä sisälle kulttuuriin silloin, kun oma kulttuuri on joku muu. Oppilas tarvitsee tukea myös omalle kulttuurilleen ja kielelleen sekä tunteen siitä, että hänenkin kielensä ja kulttuurinsa on yhtä arvokas saamelaisen ja suomalaisen kulttuurin rinnalla. Opettajilta kaivataan herkkyyttä ja tietoa kohdata monenlaisia lapsia tilanteessa, joka itsessään sisältää vähemmistökielen ja alkuperäiskansakielen kontekstin. Oppilaiden moninaiset taustat pitää pystyä hyödyntämään opetusta rikastuttavina tekijöinä.

NÄIN TOIMIN

- Tutustun oppilaaseen lukemalla hänen taustatietolomakkeensa (liite 1).
- Tunnen hänen taustansa, sukunsa ja yhteisönsä.
- Tutustun hänen taitoihinsa esimerkiksi käsitoissa, musiikissa, urheilussa jne.
- Järjestän tutustumispäiviä oppilaiden vanhemmille ja isovanhemmille sekä muille sukulaisille ja tärkeille ihmisille.
- Otan yhteisöt mukaan suunnittelemaan kouluun liittyviä asioita.
- Järjestän säännöllisin väliajoin lapsille, nuorille ja ikäihmisille yhteisiä toimintatuokioita esimerkiksi perinteisten käsitöiden tai ruoan parissa pitääkseni yllä sukupolvien ketjua.
- Keskustelemme oppilaille tärkeistä asioista, ihmisistä ja tapahtumista.
- Järjestän teemaviikkoja, jossa saamelaisilla lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus tavata muita saamelaislapsia ja -nuoria yhteisen tekemisen kautta.
- Muistan, että saamelaiskulttuuri ei ole vain opetuksen koriste tai yksittäinen harvakseltaan toteutettava elementti, mutta luonnollinen osa jokapäiväistä toimintaa.

4 SAAMELAISPEDAGOGIIKKA

4.1 Saamelaispedagogiikan määritelmä

Tarve saamelaispedagogiikan kehittämiseen on ilmeinen saamelaisopetuksen erityispiirteiden takia. Saamelaispedagogiikka sijoittuu alkuperäiskansojen koulutustutkimuksen alaan. Alkuperäiskansojen koulutus- ja kasvatustutkimukset ovat kiinnostuneet perinteisen tiedon roolista ja merkityksestä sekä kasvatustutkimuksen paradigman, epistemologian ja ontologian tarkastelun kautta. Yhteisön tarpeiden pohjalta yhdessä koulutuksen toimijoiden kanssa voidaan lähteä muuttamaan ongelmallisia käytänteitä. Ruotsissa dosentti Asta Balto toteutti toimintatutkimuksen, jossa lähdettiin opettajien ja tutkijoiden kanssa yhdessä toteuttamaan perinteistä saamelaista kasvatusta koulussa.

Saamelaispedagogiikka tutkii ja kehittää kasvatusta ja koulutustilanteita institutionaalisissa ja ei-institutionaalisissa konteksteissa. Se koskee formaaleja ja nonformaaleja kasvatusta ja koulutuskäytänteitä. Saamelaispedagogiikan erityisyys on juuri siinä nykykoulutuksen kannalta, että siinä pohditaan nonformaalin kasvatusta ja perinteisen tiedon roolia formaaleissa kasvatustilanteissa. Yhteisöjen ja yliopiston yhteistyö on tärkeää tässä yhteydessä.

Saamelaispedagogiikka koskettaa laajasti päivähoitoa, koulun ja sen jälkeisen kasvatusta tilanteita ja konteksteja. Saamelaispedagogiikka on myös kiinnostunut lapsista ja perheistä ja niiden hyvinvoinnista moninaisissa komplekseissa yhteyksissä. Erityisen tärkeäksi on tullut pohtia, kuinka saamelaiskulttuuria ja saamen kieliä voidaan elvyttää institutionaalisessa kasvatuksessa. Useat tutkimukset ovatkin viime aikoina syventyneet tarkastelemaan saamelaispedagogiikkaa niin päivähoitossa, koulussa, keskiasteella kuin aikuiskoulutuksessa.

Saamelaispedagogiikka koskee kaikkea sitä kasvatusta ja koulutustoimintaa, joka on kosketuksissa saamelaisuuden kanssa. Näin esimerkiksi Suomen saamelaisalueen kouluissa olisi tarpeen kehittää saamelaispedagogiikkaa, joka ottaa huomioon koulujen erityistarpeet. Laajasti ymmärrettyinä saamelaispedagogiikka koskettaa koko koulun toimintaa. Näin myös muut kuin saamenkieliseen luokkaopetukseen osallistuvat hyötyvät saamelaispedagogiikan tarjoamista ratkaisuista.

4.2. Perinteinen saamelainen kasvatusta

Balton mukaan koulussa perinteinen saamelainen kasvatusta perustuu kodin ja vanhempien kanssa tehtyyn yhteistyöhön, jossa saamelainen elämäntapa, aikuisen osallisuus, epäsuora kasvatusta, vakiintuneet

sosiaaliset käytännöt, perhe ja suku ovat tärkeässä asemassa. Kasvatus perustuu esimerkiksi tarinankerrontaan, luontoyhteyteen ja oppilaan itsenäisyyden kehittämiseen. Nämä seikat ovat hyvän oppimisen tunnusmerkkejä myös monien reformipedagogien mukaan (esim. Bruner, Dewey, Vygotsky, Montessori, Freinet). Tällöin yhteistoiminnallisuus, käsitteellistäminen, toiminnallisuus, oppijoiden oma aktiivisuus sekä konstruointi ovat tärkeitä tekijöitä opetuksessa.

Balto konkretisoi saamelaisen perinteisen lastenkasvatustavan tarkoittavan työn ja leikin kautta oppimista. Balton mukaan saamelaiskasvatusta kuvaa erityisesti epäsuora kasvatus. Hänen mukaansa saamelaislapset oppivat ikään kuin huomaamattaan ottamaan vastuuta tekemisistään ja olemisestaan yhdessä perheen ja ympäröivän verkoston kanssa. Erilaisten lähestymistapojen, kuten kiusoittelun, *nárrideapmi*, tarkoituksena on lisätä lasten kestävyyttä ja sensitiivisyyttä ihmisten välisessä kommunikaatiossa ja samalla opettaa tiettyjä sosiaalisia rooleja. Muita epäsuoria kasvatustapoja ovat esimerkiksi lapsen huomion kiinnittäminen epämieluisissa tilanteissa muihin asioihin ja kolmannessa persoonassa puhuttelu. Lasten kasvatukseen liittyy myös tarinankerronta, jolla siirretään lapsille kulttuurista tietoa. Yksi keino on äänenkäyttö: lapselle puhutaan empaattisella ja ystävällisellä äänensävyllä.

Lastenpsykiatri, lääketieteen tohtori Cecilie Javon vertailevan tutkimuksen mukaan saamelaisvanhemmat ovat valtaväestön vanhempia sallivampia lasten kasvatuksessa. Tällä voi olla vaikutusta saamelaisessa kontekstissa operoivan koulun sosiaaliseen ilmapiiriin ja oppilaiden toimintaan. Kotona totutut käyttäytymismallit voivat joutua koulussa törmäyskurssille. Muun muassa läheisempi suhde aikuisiin sekä oma-aloitteisuus ruokailussa ja nukkumisessa ovat tavallisempia saamelaisperheissä kuin valtaväestöön kuuluvissa perheissä. Tutkimus osoittaa, että saamelaislapsia kannustetaan olemaan vapaampia ja itsenäisempiä kuin valtaväestöön kuuluvia lapsia. Lisäksi saamelaisvanhemmat kertoivat käyttävänsä epäsuoraa kontrollointia enemmän, mutta eivät suvainneet lapsen aggression ilmenemistä kiukutteluna ja pahantuulisuuksena. Myöskään kateellisuuden osoittaminen ei ollut sallittua saamelaisperheissä. Kasvatustieteen lisensiaatti Aimo Aikion mukaan saamelaisen perinteisen kasvatuksen tarkoituksena on ollut valmentaa lapsia pärjäämään vaihtelevissa ja vaativissa olosuhteissa ja luonnonoloissa. Voi ajatella myös niin, että lasten tulee saada kulttuurisia taitoja pärjätäkseen moninaisissa kulttuurisissa tilanteissa. Ystävyyden- ja neuvottelutaidot ovat tärkeitä, kun halutaan tulla toimeen erilaisten ihmisten kanssa.

4.3 Saamelaispedagogiikka koulussa

Saamelaispedagogiikan kehittämisessä keskeinen kysymys on, miten hyödyntää saamelaista kulttuuriperintöä sekä filosofiaa ja löytää niistä ratkaisuja ja malleja pohjoisen alueen saamelaisopetuksen vaikutusalueelle. Myös muiden alkuperäiskansojen koulukokeiluista voidaan oppia. On myös syytä pohtia,

mitä reformipedagogien innovaatioista voisi ammentaa saamelaisalueen kouluihin. Esimerkiksi oppimateriaalipulaan montessoripedagogiikan mallin mukaan auttaisi sellainen ratkaisu, jossa oppilaat valmistavat oppimateriaalin itse. Freinetpedagogiikassa luovutaan perinteisistä luokka-, aine- ja tuntijaoista, jolloin opetusta määrittävät erilainen ongelmanratkaisu ja ilmiöpohjaisuus. Steinerpedagogiikka hyödyntää oppilaan herkkyyksia toteuttaen opetuksen ilman oppikirjoja.

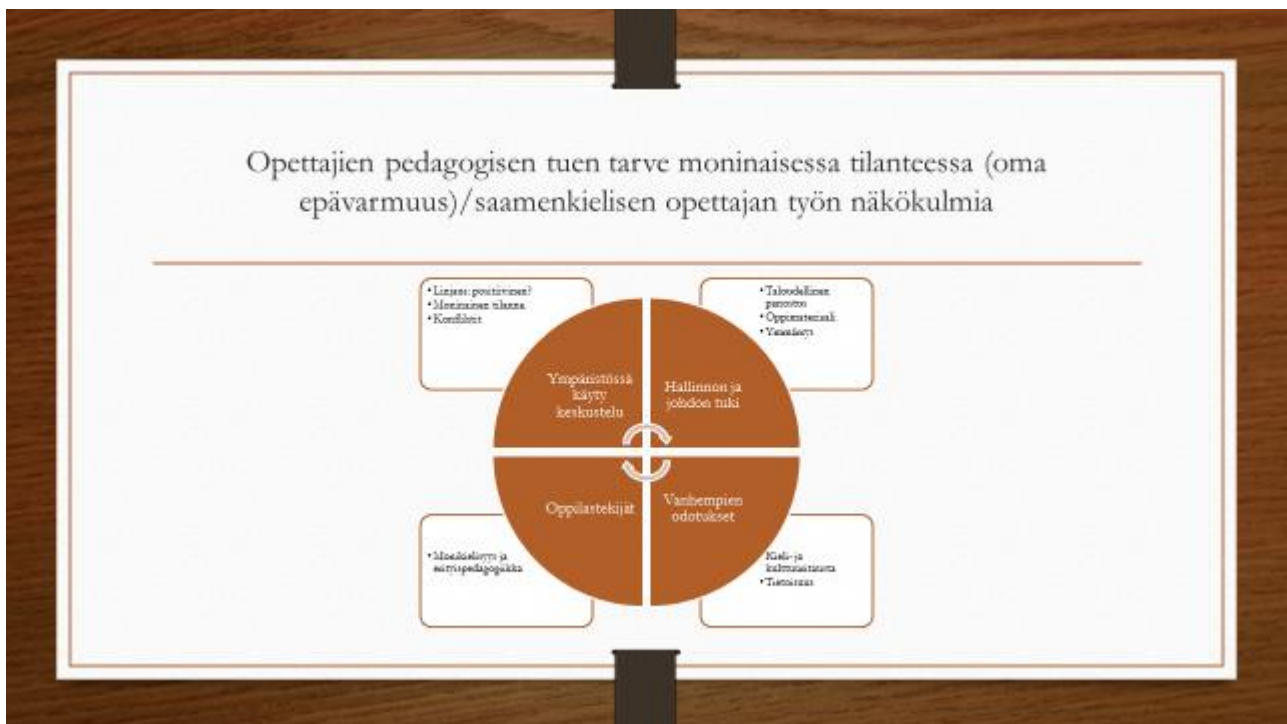
Saamelaispedagogiikan kehittämiseksi olennaista on luoda sellainen opetus- ja kasvatustaradigma, joka on nykyistä lähempänä paikallisen yhteiskunnan tarpeita. Koulutuksen pitäytyminen paikallisen yhteisön omaan kulttuuriin ja perinteeseen, sen arvoihin, kertomuksiin, odotuksiin, normeihin, rooleihin, seremonioihin ja rituaaleihin vahvistaisi kulttuurista moninaisuutta opetuksessa. Saamelaispedagogiikan vahvistumiseksi ei riitä pelkkä yksittäisten opetuksellisten asioiden korjaaminen, vaan monin palasin joudutaan etsimään laajempien kokonaisuuksien ratkaisuja. Saamelaiseen opetukseen vaikuttaa makrotason kysymykset, jotka vaikuttavat myös mikrotason onnistumiseen. Erilaiset kulttuuriset logiikat sijoitettuina epäsymmetrisiin voimasuhteisiin haastavat ottamaan koulun pedagogiikan vakavasti.

Saamelaispedagogiikan mukaisesti järjestetyssä opetuksessa lähtökohtana on oppilaan aktiivisuus. Tällöin opettaja ei ole auktoriteetti, vaan ohjaaja, neuvoja ja oppimisen mahdollistaja. Opetussuunnitelmassa korostuvat paikalliset ja saamelaiskulttuuria arvostavat ja vahvistavat tekijät. Opetustavoitteet ovat kulttuurisensitiiviset, jotka huomioivat perinteisen tiedon ja perustuvat yhteistyölle ympäröivät yhteisön kanssa. Aikakäsitys on syklinen ja joustava. Paikkakäsitys on luokkahuonetta laajempi ja jossa on luontoyhteys. Opetuksen tietokäsitys perustuu kokonaisvaltaisuudelle. Opetusjärjestelyt ovat sosiaalikonstruktivismiin perusteita noudattavia. Vuorovaikutus ympäröivän yhteisön kanssa perustuu laajaan yhteistyöhön.

Taulukko 1 saamelaispedagogiikan erityispiirteet

Oppilaan rooli	Aktiivinen, itsenäinen, joustava
Opettajan rooli	Neuvova, ohjaava, luottava
Opetussuunnitelma	Paikallinen, saamelaiskulttuuria arvostava ja vahvistava
Opetustavoitteet	Kulttuurisensitiiviset ja perinteisen tiedon huomioiva, perustuen yhteistyölle ympäröivän yhteisön kanssa
Aikakäsitys	Syklinen, joustava
Paikkakäsitys	Luokkahuonetta laajempi, luontoyhteys
Tietokäsitys	Kokonaisvaltaisuus, sosiaalikonstruktivisuus
Vuorovaikutus	Yhteisöllisyys ja yhteistyö

Opettajat tarvitsevat tukea moninaisessa tilanteessa toimimiseen. Moninainen tilanne voi tuoda opetukseen epävarmuutta ja monikielisestä pedagogisesta työstä johtuvia ongelmia, joita olisi voitava käsitellä ja purkaa pedagogisissa tiimeissä. Tällainen tuki on kuitenkin toistaiseksi vähäistä. Opetuksen tilanteeseen vaikuttaa ympäristössä käyty keskustelu ja minkä sävyistä se on. Opettajien tulee voida osata vastata ja tarttua negatiiviseen keskusteluun. Näin voidaan tarttua ajoissa mahdollisiin konflikteihin ja niiden syntymisen ehkäisemiseen. Konfliktit ovat usein väistämättömiä moninaisissa koulutustilanteissa. Niiden käsittely pedagogisella asiantuntemuksella on tärkeää. Hallinnon ja johdon tuki on myös merkityksellistä. Taloudellinen panostus ja oppimateriaalitalanteen käsitteleminen sekä ymmärrys olemassa olevia ongelmia kohtaan on erittäin tärkeää, jotta niihin voidaan löytää pedagogisesti kestäviä ratkaisuja. Oppilastekijöihin vaikuttaa monikielisyys ja mahdolliset erityispedagogiset tekijät. Opettajat joutuvat vastaamaan myös vanhempien odotuksiin.

Kuvio 3. Opettajat tarvitsevat tukea moninaisessa kontekstissa toimiessaan

4.4 Saamelaisen elämäntavan ja vuotuiskierron huomiointi

Saamelaisen mielenmaisemassa on luonnolla ollut tärkeä merkitys. Vielä tänäkin päivänä pyynti-, keräily-, kalastus- ja porokulttuurille ominainen kahdeksan vuodenajan kierto näkyy saamelaisen ihmisen elämässä jokapäiväisissä toimissa. Kahdeksan vuodenajan kierron merkityksellisyys lapsille ja nuorille on syytä pitää koulussa tärkeässä roolissa. Luonnon ilmiöiden tarkkailu, sääilmiöt, kuun ja auringon kierto ja

vuodenaikojen vaihtumisen seuraaminen ovat tärkeitä rutiineja. Näitä taitoja on syytä harjoituttaa koulussa. Vuodenaikatyöt heijastuvat myös koulutyöhön. Lapset saattavat olla levottomia poroerotusten aikaan tai kevätauringon paistaessa, jolloin mieli on tunturissa moottorikelkan ja pilkkimisen parissa. Saamelaisilla aikakäsitys poikkeaa valtaväestön lineaarisesta aikakäsityksestä. Saamelainen haluaa välttää kellon kanssa elämistä. Toki koulutyössä kellon kanssa eläminen voi olla yleensä välttämättömyys – alkaahan koulu tiettyyn aikaan ja päättyy tiettyyn aikaan. Mutta kouluajan käyttöä voidaan tarkastella kriittisesti, jotta ajankäytöllä oppilaat sosialisoitaisiin kahdeksaan vuodenaikaan ja joustavaan ajankäyttöön.

Käsityöt, merkkipäivät, kertomaperinne, perinneruoat, luonto ja paikannimet sekä pukeutuminen saamenpukuihin kuuluvat saamelaiseen elämäntapaan. Saamelainen käsityöperinne (*duodji*) ja käsityötaito ovat saamelaiskulttuuriin kuuluvaa perinteen jatkumoa. Saamenkäsityöstä puhuttaessa tarkoitetaan sekä pehmeistä että kovista materiaaleista valmistettavia käyttöesineitä ja vaatteita. Kauneus, siisteys ja käytännöllisyys toteutuvat saamelaisessa käsityössä.

Eräs näkyvin saamelaisuuden symboli ja kädentaitojen esimerkki on saamenpuku eli *gákti*. Suomen saamelaisten kotiseutualueella on useita erilaisia saamenpuvun malleja: Enontekiön, Utsjoen, Inarin, Vuotson ja kolttasaamelaisten mallit. Puvut eroavat toisistaan malliltaan ja koristelultaan.

Pukeutumisen perusteella saamelainen on voinut päätellä, mistä toinen on kotoisin, onko henkilö kenties varakas, naimisissa vai naimaton ja jopa sen mihin sukuun hän kuuluu - alueellisen mallin sisällä puku vaihtelee jopa suvuittain. Tällaisten koodien ymmärtäminen vaatii kulttuurisen lukemisen taitoja.

Alueellinen ruokaperinne on myös tärkeä huomioida koulussa. Oppilaiden kanssa valmistetaan perinneruokia ja näitä voidaan tarjota myös vieraille. Saamelaiskulttuurista on paljon ammennettavaa koulutyöhön. Monia perinnetietoja ja -taitoja on edelleen häviämässä tai joita olisi tärkeää pitää yllä ja elvyttää. Koulun olisi tärkeää käydä arvokeskustelua siitä, mitä se voisi omassa opetustyössään huomioida.

5 LUOTTAMUKSELLISEN SUHTEEN RAKENTAMINEN

5.1 Kulttuurisensitiivisyys

Maailma on entistä moninaisempi, joten koulun täytyy suhtautua tähän ilmiöön kulttuurisensitiivisesti. Kouluun vaikuttaa enenevässä määrin muutos yhtenäiskulttuurista kohti kulttuurien välistä kommunikointia, jolloin painotetaan laajaa yhteistyötä erilaisissa yhteyksissä. Saamelaisessa kouluhistoriassa jopa 1970-luvun loppuun painotettiin suomalaisuutta ja suomen kieltä opetuksessa. Maailman ei ajatella enää olevan yhden (valta)kulttuurisen skeeman varaan rakentunut. Tällöin kulttuurirelatiivinen eli kulttuurisesti merkityksellinen koulu ja opetus/oppiminen korostuvat.

Kulttuurirelatiivisyys tarkoittaa sitä, että tapahtumat tai toimenpiteet voidaan selittää tietyn kulttuurisen raamin kautta. Jokainen kulttuuri on sidoksissa tiettyyn kulttuuriseen karttaan. Se tarkoittaa sitä, että kun ihminen elää omassa kulttuurisessa raamissaan, se näkyy jokaisen ihmisen maailmankuvassa ja käsitteissä. Kulttuurisesti merkityksellään ajattelun korostamisen tarkoituksena on auttaa avaamaan silmät maailman moninaisuudelle ja tunnustamaan se, jota ei muutoin pidettäisi merkityksellisenä vaan itsestäänselvyytenä. Tämä ei kuitenkaan automaattisesti auta ymmärtämään toisen ajatuksia.

Saamelaisalueella ja saamelaisopetuksen vaikutusalueella tulisi toimia moninaisen kulttuurisen kartan perusteella. Silloin ”perinteinen” suomalainen ja länsimainen koulu saavat uusia merkityksiä ja vaatimuksia. Oppilaat voivat identifioitua hyvin monenlaisten taustojensa takia moniin ja monenlaisiin kulttuureihin. Heille pitää koulussa syntyä tunne, että nämä kaikki kulttuuriset moninaisuudet ovat yhtä arvokkaita ja merkityksellisiä.

Kulttuurisensitiivisyys (*cultural sensitivity*) kasvatuksen alan yhteydessä tarkoittaa kulttuurisesti herkkää koulua ja opetusta. Lähtökohtana on tietoisuus kulttuurisista eroista ja samanlaisuuksista sekä siitä, että ne vaikuttavat arvoihin, oppimiseen ja käyttäytymiseen. Koulutuksen toiminnoissa kulttuurisensitiivisyys on huomioitava siten, sillä on vaikutusta yhteistyöhön ja sen onnistumiseen. Kun koulu ottaa huomioon oppilaiden erilaiset taustat, se lisää oppilaiden osallisuuden tunnetta ja turvallisuuden kokemusta. Osallisuus on oppimisen kannalta tärkeää, sillä se auttaa uusien taitojen oppimisessa. Kulttuurisensitiivisyys merkitsee toinen toisensa kulttuurin ja moninaisuuden arvostamista. On tärkeää muistaa, että kulttuurinen moninaisuus vaikuttaa ihmisten väliseen kommunikointiin ja osallistumiseen monella tavalla opetuksessa ja kohtaamisessa.

Kulttuurisensitiivisyys toteutuu, kun halutaan sovittaa kommunikointi ja käytös niin, että se huomioi toisen ihmisen kulttuuriset normit. Silloin halutaan oppia toisen kulttuurin perinteistä ja ominaispiirteistä.

Toisten kulttuureihin ja moninaisiin identiteetteihin suhtaudutaan ihmisoikeudellisten periaatteiden mukaan kunnioittaen ja arvostaen. Monikielisten ja monikulttuuristen ihmisten identiteetti on joustava ja moninainen.

Ohjeita kulttuurisensitiiviseen toimintaan vanhempien ja oppilaiden kanssa:

- Kun kommunikoit vanhempien ja oppilaiden kanssa, käytä optimistisia tapoja samalla, kun näytät kiinnostusta kuunnella heidän asioitaan.
- Kuuntele keskeytyksettä. Älä yritä millään tavoin rajoittaa kommunikoinnin alkua, jatkumista tai kestoa.
- Yritä eläytyä toisen ihmisen asemaan. Ole empaattinen.
- Pidä kommunikointiväylät avoimina. Yritä ratkaista ongelmat.
- Näytä, että ongelmat on ratkaistu. Ole tietoinen siitä, että ihmiset kommunikoivat eri kulttuureissa eri tavoin.
- Ole tietoinen kulttuurien edustajien ja yksilöiden tavoista käyttää erilaisia sanoja, ääntä ja kehonkieltä. Jokaisen kulttuurin sisällä on eroja siinä, miten yksilöt käyttäytyvät.
- Ota aktiivisesti selvää toisen ihmisen kulttuurista ja normeista.
- Ole rehellinen. Ole valmis riskinottoon ja erehtymiseen sekä ole joustava kommunikoinnissasi. Tutkiskele omaa kulttuurista uskomusjärjestelmääsi yrittäessäsi ymmärtää toisen ihmisen kulttuuria.

Kulttuurisensitiivisyys merkitsee sitä, ettei tuomitse ketään. Pidä huoli kasvatusalan ammattilaisena siitä, että kulttuurieroista huolimatta kommunikointi voisi jatkua. Mitä enemmän tunnet tietyn kulttuurin ominaispiirteitä, sen parempi mahdollisuus on joustavaan kommunikointiin. Avoimuus, välittäminen ja ihmisen erityisyyden kunnioittaminen ovat joustavan kommunikoinnin erityispiirteitä kulttuurisista eroista huolimatta. Kiinnitä aina huomio mahdollisuuksiin, älä esteisiin.

5.2 Kulttuurisensitiivisyys opetuksessa

Kulttuurisensitiivinen opetus ottaa huomioon paikalliskulttuurin ja oppilaiden taustan sekä heidän kokemuksensa. Nämä ainekset rakentuvat opetuksen lähtökohdiksi. Paikallisuus on koulutuksen järjestämisen tärkeä arvo, jossa lisäksi huomioidaan sukupuolet, yksilöt, ryhmät, kielet ja etniset taustat. Koulun toiminta, opintosisällöt ja opetusmateriaalit tukevat jokaisen oppilaan kokonaisvaltaista kehitystä. Tämä tarkoittaa silloin sitä, että saamelaisuus ja kulttuurienvälisyys/monikulttuurisuus olisivat koulukäytänteissä normeja pohjoisilla alueilla ja tilanteissa, joissa saamelaiskulttuuri ja saamen kieli ovat kosketuksissa jollakin tavalla. Silloin täytyy ottaa myös kantaa monikielisyyteen. Tärkeä kysymys on, että voivatko kaikki oppia saamea etnisyydestä huolimatta. Kysymys koskee paitsi oppilaita, niin myös koko yhteisöä. Kun puhutaan radikaalista inklusiivisesta monikulttuurisuudesta, niin silloin saamea voivat oppia kaikki taustastaan huolimatta. Koulutuksen järjestäjät mahdollistavat saamen kielen oppimisen päivähoidosta aikuiskoulutukseen.

Kulttuurisensitiivisyys näkyy oppimateriaaleissa siten, että se ottaa huomioon paikalliskulttuurin. Esimerkiksi saamenkieliset oppimateriaalit eivät ole vain käännöksiä valtakulttuurin oppikirjoista. Myös suomenkielisessä oppimateriaalissa on oltava paikallisia elementtejä mukana. Saamelaisalueen erityispiirteet asettavat siten haasteita kummankin kieliseen opetukseen, ei vain saamenkieliseen opetukseen. Myös opetuksen organisointiin kiinnitetään huomiota. Koulussa täytyy pohtia, miten ilmiöpohjaisuuteen tartutaan. Silloin esimerkiksi 45 minuuttiset oppitunnit, ainejakoisuus, opettajajohtoisuus ja opetuksen pirstalemaisuus joutuvat uudelleentarkastelun kohteeksi. Opetus ei ole erityisen kulttuurisensitiivistä, jos se järjestetään tiukan länsimaisen koulukulttuurin mukaisesti. Uusi opetussuunnitelma on tuomassa muutoksen suomalaiseen kouluun, joka tuo positiivisia mahdollisuuksia saamelaisalueen kouluihin.

5.3 Saamelainen puhekulttuuri ja kommunikointitavat

Saamelaisuus sisältää erilaisia kulttuuriin kuuluvia kommunikoinnin normeja ja sääntöjä.

Miten luottamuksellinen subde rakennetaan? Miten onnistutaan kommunikoinnissa?

Saamelainen kommunikointitapa ei ole käskevää, osoittelevaa, määräilevää tai näkyvästi kontrolloimaan pyrkivää. Sen sijaan kieli on vivahteikasta, monimerkityksistä, vähäeleistä mutta yksityiskohtaista. Oppilaan kertomaa voi olla vaikeaa ymmärtää ja hänen voi olla lisäksi hankala kertoa ymmärrettävällä tavalla ajatuksiaan ja tunteuksiaan sellaiselle henkilölle, joka ei tunne kulttuuriin sisältyvää

puhekulttuuria ja kommunikointitapoja. Myös vanhempien kanssa kommunikointi ja luottamuksen rakentaminen voi viedä aikaa. Hiljaisuus ei saamelaisuudessa merkitse välttämättä myöntymisen merkkiä, vaan voi olla jopa erimielisyyden ilmaus.

Saamelaiseen puhe- ja kommunikointitapaan liittyy paljon erilaisia *kiertoilmaisuja*, jotka voivat muun muassa tarkoittaa sitä, että asioista puhutaan tarinoiden tai toisen ihmisen kautta viestiä tuoden. Asiaa voidaan lähestyä varovasti edeten ja jutustellen. Saamelaisten perhekeskeisyys ja yhteisöllisyys näkyvät myös tavallisissa arjen kommunikointitilanteissa. Yhteisöllisyys, perhe- ja sukulaisuussuhteet ovat saamelaisen oppilaan voimavara. Yhteisön tapana on auttaa toisiaan erilaisissa arkielämän tilanteissa. Miten perheillä ja suvuilla on tapana käsitellä asioita ja puhua niistä ulkopuolisille? Joskus perheen ja suvun vaikeuksista ja ongelmista vaikeneminen estää asioiden esille ottamisen ja käsittelyn yhdessä koulussa. Koulutoimen on hyvä ottaa toiminnassaan huomioon saamelaisyhteisöjen tavat hoitaa keskinäisiä suhteitaan. Luottamuksen saavuttaminen on erityisen tärkeää, sillä saamelaisessa kulttuurissa ei ole yleensä ollut tapana tuoda ulkopuolisten tietoon perheen ja suvun sisäisiä asioita.

Saamelaiselle puhekulttuurille on ominaista humoristinen ja leikillinen tapa esittää asioita. Vaikeita asioita tuodaan usein esille leikin ja huumorin varjolla. Asioista on helpompi puhua työn ja tekemisen lomassa. Erilaisen tekemisen yhteydessä vaikeammastakin asiasta puhuminen helpottuu.

Kulttuurin tunteminen, yhteinen kieli ja saamelaisten kommunikointitapojen tunteminen auttaa luottamuksen saavuttamisessa.

5.4 Sanaton viestintä

Sanaton viestintä on tehokkaampaa kuin luullaan. Koulumaailmassa sanattoman viestinnän avulla voidaan osoittaa arvostusta ja tukea. Eräiden tutkimusten mukaan vuorovaikutustilanteessa noin 80 prosenttia viestinnästä on sanatonta viestintää. Sanattomaan viestintään kuuluvat muun muassa:

- aika: suhtautuminen aikaan ja sen käyttöön
- tila: sen käyttö ja ihmisten välinen etäisyys
- koskettaminen: kuka voi koskettaa ketä, miten ja millaisissa olosuhteissa
- ruumiin kieli: eleet, ilmeet, asennot, liikkeet
- katse: silmän liikkeet ja katsekontakti
- fyysinen olemus: pukeutuminen, kampaus ja muut ulkonäköön vaikuttavat asiat.

Ei-kielellinen viestintä eroaa kulttuureittain samoin kuin myös se, kuinka suuren painon ihmiset sille antavat. Suoran ilmaisun kulttuureissa, joihin kuuluvat muun muassa skandinaaviset maat, kielellisellä viestinnällä on suuri merkitys ja puheella pyritään tarkoittamaan suurin piirtein sitä, mitä sanotaan. Suurin osa Aasian kulttuureista kuuluu epäsuoran ilmaisun kulttuureihin, joissa vain osa esitettävästä asiasta ilmaistaan sanallisesti. Suuri osa viestistä on tulkittava ympäristöstä, henkilön käyttäytymisestä ja muista sanattomaan viestintään liittyvistä seikoista.

Keskustelijoiden välisen etäisyyden, kosketuksien ja katsekontaktien perusteella kulttuureja on luokiteltu läheisen ja etäisen kontaktin kulttuureihin. Pääsääntöisesti yksilöllisissä kulttuureissa yksilön tilavaatimukset ovat suurempia ja etäisyys keskustelijoiden välillä pidempi kuin yhteisöllisissä kulttuureissa. Ihmisten läheisyys ja kosketukset voivat aiheuttaa väärinkäsityksiä. Pienempään reviiriin tottunut henkilö voi tulkita keskustelijoiden välisen pitkän etäisyyden kylmyydeksi ja ylimielisyydeksi, kun taas suureen tilaan tottunut voi kokea hyvinkin tungettelevaksi tai jopa hyökkääväksi, jos toinen ihminen tulee liian lähelle. Tilankäytön säännöt vaihtelevat tietyn kulttuurinkin sisällä tilaisuuden ja vuorovaikutuksessa olevien henkilöiden sukupuolen, iän ja tuttavuusasteen mukaan.

Erittäin merkityksellinen asia viestinnässä on katsekontakti, jota säätelevät kulttuuriset säännöt soveliaan katseen pituudesta sekä siitä, kenen sopii katsella ja ketä. Koska katsekin tulkitaan oman kulttuurin säännösten mukaan, liiallinen tai liian vähäinen katsekontakti voi aiheuttaa väärintulkintoja eli se voidaan kokea esimerkiksi aggressiivisuudeksi, epärehellisyudeksi tai epäkunnioitukseksi.

Ilo, suru ja muut perustunteet ovat yleismaailmallisia samoin kuin ilmeet niiden ilmaisijana. Hymy tulkitaan yleensä positiiviseksi, liikutaanpa missä päin maailmaa tahansa. Ilmeiden käytössä tunnetilan ilmaisijana on kulttuurien välisiä eroja siinä, voiko tunteita näyttää ja miten voimakkaasti niitä voidaan ilmaista. Esimerkiksi suuressa osassa aasialaisia kulttuureja, jossa viestinnän eräs pyrkimys on harmonian säilyttäminen, negatiivisten tunteiden ilmaiseminen ei ole soveliasta.

Sanattomaan viestintään kuuluvat myös ihmisen ulkonäkö ja varsinkin pukeutuminen. Monissa kulttuureissa pukeutumista ohjaa uskonnollisten sääntöjen lisäksi kulttuuriperinne.¹

Saamelainen syklinen aikakäsitys poikkeaa länsimaisesta lineaarisesta aikakäsityksestä. Saamelainen aikakäsitys on sidottu paikkaan, ajankohtaan ja kontekstiin. Esimerkiksi vuodenaikatyöt ja sää ovat saamelaisessa aikakäsityksessä merkityksellisiä. Koulun suunnitelmissa ja käytänteissä on tärkeää tiedostaa saamelaisen aikakäsityksen mahdollisuudet ja pohtia, kuinka koulun oppimistilanteet voitaisiin järjestää siten, että se ottaa kasvatustapahtumassa saamelaisen aikakäsityksen huomioon. Tällä voi olla merkitystä

---

¹ <http://www.turku.fi/public/default.aspx?nodeid=12926&culture=fi-fi&contentlan=1>

esimerkiksi lasten sosiaalistumiseen saamelaiskulttuurin mukaiseen elämäntapaan. Jos halutaan tukea saamelaisia lapsia uravalinnoissaan tai pohjoisille alueille sijoittumisessa koulun jälkeen, olisi tärkeää saada lapset kokemaan myös muunlaista ajankäyttöä kuin, mikä koululle on ollut tyypillistä, eli aine- ja tuntijakoinen ajankäyttö. Saamelaiskulttuurin kannalta tehokas ja ajanhyödyntävä pedagogiikka opettaa lapsille liukuvaa, muuttuvaa ja säästä riippuvaa ajankäyttöä ja sinnikkyyttä viedä läpi isoja projekteja ja hankkeita. Toisaalta ajankäyttö voi olla oppilaan vireystilaan ja motivaatioon liittyvää; oppilas voisi valita, milloin tehtävänsä tekee sen perusteella, miten hänelle sopii. Esimerkiksi matematiikan oppitunnilla voi olla mielekkäämpää laskea hilla- ja sarvikiloja kuin omenakiloja.

Voidaan ajatella, että tilan käyttöön kuuluu myös rinnakkain työskentely, joka on ominaista kulttuurille, jossa duaalin käyttö *moai* on ominaista. Se voi tarkoittaa juuri parityöskentelyä. Lisäksi oppimisympäristön tulisi käsittää luokkahuonetta laajemmin luonnon ja paikallisympäristön ja yhteisön. Kulttuurisen tervehtimisen ja kosketuksen elvyttäminen on myös tärkeää. Opetuksen organisointiin liittyy se, kuka tietoa hallitsee. Saamelaisessa kulttuurissa voidaan ajatella, että tieto ei ole auktoriteetin hallussa, vaan se on yhteistä ja kasvaa keskustelun, kommunikoinnin ja perinteen jakamisen kautta. Koulussa olisi mukavaa, jos perinteisten vaatteiden käyttöä elvytetään ja siihen kannustetaan. Voitaisiin pitää erityisiä päiviä, jolloin oppilailla olisi mahdollisuus pukea päälleen saamenpuku. Herää myös kysymys, että voisiko koulussa olla ylimääräisiä saamenpukuja siltä varalta, että joku oppilas tarvitsisi sellaista tällaisia päiviä varten. Koutokeinossa useissa lastentarhoissa on luhkia ja saamenpukuja näkössä, jotta lapset voivat niitä pukea päällensä halutessaan. Tällaisia vaatteita voidaan valmistaa yhdessä oppilaiden kanssa tai pyytää lahjoituksia. Ihmisillä voi olla varastoissaan sellaisia saamenpuvun osia, joita voivat haluta lahjoittaa tai lainata koulun käyttöön. Tai niitä voitaisiin myös valmistaa yhdessä talkoohengellä.

NÄIN ONNISTUN KOMMUNIKOINNISSA SAAMELAISEN OPPILAAN KANSSA

- Käyttäydyn ja kohtelen oppilasta kunnioittavasti ja ystävällisesti, mutta minulla on lupa odottaa sitä myös oppilaalta.
- Kysyn kuulumisia.
- Muistan, että oppilas on omassa asiassaan oikeassa.
- Minulla on aikaa kuunnella, mitä oppilaalla on kerrottavana.
- Etsimme ongelmiin yhteisiä ratkaisuita.
- En käytä opetushenkilön asemaa ja valtaa, vaan luon kohtaamistilanteen sellaiseksi, että oppilaalla on mukava ja rento olo.
- Puhun rinnakkain oppilaan kanssa, en aseta itseäni ylemmäksi.

- Tiedostan positiivisen sanattoman viestinnän merkityksen.
- Kyselen oppilaan perheestä, suvusta ja kotipaikasta ja näin näytän oppilaalle, että olen kiinnostunut hänen taustastaan.
- Jos havaitsen, että oppilaalla on huono päivä tai muuten paha mieli, ennakoin tilannetta antamalla oppilaalle täyden huomioni, jolloin hänelle tulee olo, että hänen asiansa on tärkeä ja merkityksellinen.
- Jos joudun ristiriitaan oppilaan kanssa, silloin on tärkeä säilyttää maltti, pysyä rauhallisena sekä osoittaa äänenkäytöllä, että olen ymmärtänyt oppilaan huolen/tunnetilan ja, että hänen asiansa on minulle tärkeä. En riitele oppilaan kanssa.
- Käytän perinteiselle saamelaiselle kasvatukselle ominaisia kasvatustapoja.
- Osallistan oppilaat opetuksen suunnitteluun.
- Pysin huomioimaan oppilaiden mielenkiinnon kohteet ja elän kiinni ajassa.

NÄIN TOIMIN

- Opetushenkilöstön työkalupakissa olevia ohjeita ja suosituksia sekä niihin liittyvää aineistoa käydään läpi henkilöstöpalaverissa säännöllisesti.
- Opettelen saamelaisten kahdeksan vuodenaikaa, tavat ja tottumukset niin, että voin huomioida ne opetuksessa.
- Osallistun saamen kieleen ja saamelaiskulttuuriin liittyviin ammattini vaatimiin täydennyskoulutuksiin.
- Tutustun saamenpuvun käyttöön, säilyttämiseen ja huoltamiseen liittyviin tapoihin.
- Tutustun saamelaisten saamenpukujen malleihin internetissä, kotipaikkakunnan museossa tai hankin työpaikalleni kirjan tai postikortteja, joissa pukuja esitellään.
- Otan selville, millaisia saamenpukuja kouluni oppilaat käyttävät.
- Pidän saamelaiskulttuuria ja saamen kieltä näkyvillä koulussa kirjojen, julisteiden ja muun oheismateriaalin kautta.

6 OPETUSHENKILÖSTÖ

6.1 Saamen kielen käyttäminen

Voidaan ajatella, että ihminen osaa ilmaista itseään sekä tunteitaan parhaiten äidinkielellään. Kaksikielisellä/monikielisellä henkilöllä tällainen ei kuitenkaan ole aivan itsestään selvää. Joitakin asioita voi ilmaista paremmin toisella kielellä ja vastaavasti taas toisella kielellä joitakin toisia asioita. Yhteisellä kielellä on merkitystä tunnetilojen ja asioiden merkityksen kannalta. Myös samastuminen ja asettuminen toisen asemaan ovat helpompaa, kun puhutaan yhteistä kieltä.

Saamelaisella oppilaalla on oikeus tulla ymmärretyksi omalla äidinkielellään. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen alkaa osoittamalla kunnioitusta oppilaan kieltä ja kulttuuria kohtaan. Saamen kieltä taitavan opetushenkilöstön ja muiden koulun työntekijöiden tulee käyttää kieltä aktiivisesti saamenkielisten oppilaiden kanssa. Vaikka saamenkielisillä ja saamelaisilla työntekijöillä on vahva moraalinen ja eettinen vastuu saamen kielen edistämisestä ja kehittymisestä, niin vastuu on koko työyhteisöllä. Työyhteisön johtajien rooli on kaikista tärkein. He asettavat raamit, luovat ilmapiirin ja mahdollistavat resurssit monikielisissä työyhteisöissä tehtävää työtä varten. Johto on paljon vartija tässä suhteessa.

Saamen kielen alkeet omaavien tulisi rohkeasti käyttää oppimiaan sanoja keskusteluissa oppilaiden ja henkilökunnan sekä vanhempien ja muun yhteisön kanssa toimiessaan. Saamen kielen opetteleminen kertoo opettajan kiinnostuksesta ja kunnioituksesta oppilaan taustaa kohtaan. Toki myös oppilailta odotetaan kunnioittavaa suhtautumista kieltä opettelevaa opettajaa kohtaan, ja myös oppilas voi osoittaa kannustusta opettajalle.

Saamen kielen puhumisen aloittaminen on positiivinen ja voimaannuttava kokemus sekä työntekijälle että oppilaalle. Oppilas kokee, että hänet huomioidaan yksilönä ja työntekijä kokee olevansa jatkuvassa oppimisprosessissa, jossa onnistuminen palkitsee ja kannustaa puhumaan ja opiskelemaan kieltä lisää.

NÄIN TOIMIN

- Puhun saamenkieliselle oppilaalle aina saamea taitojeni rajoissa, vaikka hän käyttäisi saamen kielen lisäksi suomea. Puhun saamea siitä huolimatta, vaikka saamenkielinen oppilas puhuisikin suomea tai saamelaislapsi käyttäisi suomea.
- Pyrin auttamaan saamen kieliä elpymään kouluissa. Rakennan positiivisen ilmapiirin saamen kieliä ja niiden elvyttämistä ja käyttöä kohtaan.
- Jos vasta opettelen saamea, puhun silti rohkeasti niillä sanoilla ja lauseilla, joita osaan.

- Pyydän saamenkielentaitoisilta oppilailta ja aikuisilta apua saamen kielen käyttööni. Lapsi saa toimia resurssina ja toiset näkevät, että kieltä on luonnollista opetella ja opettellessa tekee virheitä ja saa tehdä niitä.
- Opettelen opetustehtäviin liittyviä sanoja saameksi. Pysin tekemään opetukseen kuuluvia käsitteitä näkyville kaksikielisesti.
- Aloitan keskustelun helpoilla tilanteeseen sopivilla sanoilla, lauseilla ja fraaseilla. Esimerkiksi tervehtiminen, viikonpäivät, sääolosuhteet, perhe ja sukulaiset, kysymysten tekeminen (millainen? kuka? missä? miten?) ovat helppoja arkipäivän kieleen liittyviä puheenaiheita.
- Silloin, kun en hallitse kaikkia tarvittavia saamenkielisiä sanoja, käytän apunani sanatonta viestintää.
- Kerään saamen kielen sanalistoja sellaisista asioista, jotka ovat oppilaille läheisiä ja tuttuja.
- Pidän saamen kielen sanakirjaa työpaikallani ja myös käytän sitä.
- Opettelen muutaman lauseen päivässä ja käytän heti niitä oppilaskohtaamisissa.
- Otan työnantajaltani selvää, olisiko minun mahdollista opiskella saamen kielilain turvin ja osallistua intensiiviseen saamen kielen koulutukseen.
- Osallistun saamenkielisiin keskustelu- ja harrastuspiireihin.
- Osallistun saamenkielisiin sosiaalisen median ryhmiin.
- Keskityn kuuntelemaan saamenkielistä puhetta ja radio-ohjelmia päivittäin. Seuraan saamenkielisiä lähetyksiä televisiosta.
- Luen saamenkielisiä lehtiä ja nettisivustoja.
- Muistan pitää taukoja, jotta saamen kielen opettelu ei käy liian raskaaksi.
- Säilytän oppimisen ilon ja positiivisen suhtautumisen.

6.2 Työntekijän perehdyttäminen, ohjaus ja tukeminen

Perehdyttämisellä tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joiden avulla uusi työntekijä oppii tuntemaan työpaikkansa, sen tavat, ihmiset ja työnsä sekä siihen liittyvät odotukset. Työntekijän on tärkeää heti työsuhteensa alussa ymmärtää se, että saamelainen oppilas on oikeutettu saamaan äidinkielistä opetusta perusopetuslain perusteella.

Työnohjaus auttaa työntekijöitä saavuttamaan heille asetetut tavoitteet. Työnohjaus on työntekijöiden oppimista tukeva prosessi, jonka aikana ohjattavia tuetaan erilaisissa työhön liittyvissä pulmissa, kehitetään heidän vuorovaikutustaitojaan, edistetään henkilökohtaista kasvua sekä ammatillisia

valmiuksia. Joko teidän oppilaitoksessa saa työnohjausta tai opettajien muodostaman tiimin tukea moninaisessa koulukontekstissa toimiseksi?

Voidakseen ja jaksakseen kehittää palvelun laatua saamelaiskulttuurin lähtökohdista oppilaitoksen työntekijät tarvitsevat siihen esimiesten tukea ja kannustusta ohjauksen ja tiedon lisäksi.

NÄIN TOIMIN UUDEN TYÖNTEKIJÄN PEREHDYTTÄJÄNÄ JA OHJAAJANA

- Perehdytän uuden työntekijän ja työyhteisöni saamelaisten ja saamelaisoppilaiden oikeuksiin.
- Huolehdin, että työyhteisöllä on käytössä tietoa saamelaisista ja saamelaisoppilaiden oikeuksista.
- Käymme yhdessä läpi *Opetushenkilöstön työkalupakin* toimintaohjeet ja suositukset.
- Rohkaisen uutta työntekijää kysymään, jos hän ei tiedä miten toimia tai hän haluaa perusteluja toiminnalleen.
- Kerron, mitä erityispiirteitä liittyy saamelaisen oppilaan kohtaamiseen.
- Otan työpalavereissa puheeksi sen, miten voimme paremmin vastata saamenkielisten ja muiden monikielisten oppilaidemme kielellisiin ja kulttuurisiin erityistarpeisiin.
- Työpaikallani tulee olla järjestettynä saamen kieltä ja kulttuuria huomioivaa työnohjausta.

IDEOITA OSAAMISEN VAHVISTAMISEEN

- Osallistun vuosittain aktiivisesti saamelaisalueen opetushenkilöstölle järjestettäviin koulutuksiin.
- Otan selvää oman kuntani väestörakenteesta, paljonko työssäkäyntialueellani asuu saamelaisia ja mitä se kunnassani tarkoittaa.
- Pidän *Opetushenkilöstön työkalupakkia* esillä työpaikallani ja käytän sitä apuvälineenä työssäni.
- Työyhteisössä keskustelemme yhdessä *Opetushenkilöstön työkalupakin* toimintaohjeista ja suosituksista sekä pohdimme, mitä nämä tarkoittavat omassa työyhteisössämme - kirjaamme asioita ylös työkalupakkiin.
- Keskustelemme säännöllisesti koulun opettajien palavereissa ajankohtaista vuodenvuorokierroon liittyvistä asioista - mitä teemme oppilaiden kanssa ja mitä kunkin vuodenajan puitteissa voi tehdä.
- Järjestämme kerran vuodessa yhteisiä tapaamisia saamelaisten kotiseutualueella työskentelevien opettajien kesken.
- Tutustumme saamelaiskulttuuriin myös saamelaisorganisaatioihin tutustumisen kautta (Saamelaiskäräjät, saamelaismuseo, saamelaisarkisto, paikallismuseo jne.).

6.3 Opetushenkilöstön vastuu

Monikulttuurisessa opetustyössä henkilöstön vastuulla on monikulttuurisen oppilaan perusoikeuksien turvaaminen ja erityistarpeiden tunnistaminen sekä vastuu oppilaan mahdollisuuksista oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi. Opetus ja sen laatu ovat riippuvaisia henkilöstön tiedoista, kyvyistä ja halusta havaita oppilaan kielelliset ja kulttuuriset tarpeet. Saamelaisalueella on erityinen huoli saamelaiskulttuurin ja saamen kielten tilasta.

Henkilöstön vastuulla on ottaa oppilas huomioon hänen kulttuuritaustansa ja tarpeidensa mukaan. Kulttuurintuntemus ei pelkästään riitä, mutta sillä on merkitystä, mitä henkilöstö käytännössä tekee sillä tiedolla:

- ottaako hän huomioon päivittäisessä työssään paikalliset kulttuurilliset tarpeet,
- kiinnittääkö hän huomiota kaikkiin seikkoihin, joihin täytyy monikulttuurisessa kontekstissa paneutua,
- näkeekö hän tällaiset asiat niin tärkeinä, että voi siirtää ne osaksi käytännön koulutyötä,
- uskaltaako hän toimia monikulttuurisen kentän edellyttämällä tavalla,
- uskaltaako hän puhua päivittäisessä vuorovaikutuksessa kulttuuriin liittyvistä asioista avoimesti,
- suhtautuuko työyhteisö positiivisesti monikulttuurisen koulun kehittämiseen,
- kannustaako esimies tähän,
- kehittääkö esimies monikulttuurisen koulun toteutumista,
- onko yhteisö mukana toteuttamassa inkluusiivista monikulttuurista koulua?

Johdon ja esimiesten ymmärrys, johtamistapa sekä vallankäyttö vaikuttavat merkittävästi siihen, miten työntekijät uskaltavat ottaa saamelaisia ja muita kulttuuriryhmiä koskevia asioita esille työssään.

Lisäksi henkilöstön tulee työssään huomioida:

- **Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen.** Kaikkia ihmisiä kohdellaan ja kohdataan arvokkaina yksilöinä.
- Oppilaan **itsemääräämisoikeuden periaatteiden** kunnioittaminen ja edistäminen koulun käytänteissä.
- **Oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaisuus.** Jokainen oppilas kohdataan tasavertaisesti. Ihmisiä ei aseteta arvojärjestykseen kansalaisuuden, kulttuurin, kielen tai sosiaalisen taustansa mukaan. Jokainen ihminen on yhtä arvokas.

- **Luottamuksellisuus.** Oppilas voi luottaa siihen, että hänen tarpeensa tulevat huomioiduiksi koulussa ja opettajien kautta. Oppilas tarvitsee opettajan tukea ymmärtämään ja ylläpitämään identiteettiään ja minäkuvaansa.
- **Vastuullisuus.** Oppilas saa laadukasta opetusta.

NÄIN TOIMIN

- Kuuntelen oppilasta aidosti.
- Tiedostan tehtäväni ja vastuuni oppilaideni kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteuttamisessa ja identiteetin ylläpitämisessä.
- Otan koulu yhteisössä rohkeasti esille oppilaitteni kieleen ja kulttuuriin liittyviä tarpeita.
- Jos havaitsen monikulttuurisen oppilaan opetuksen suhteen jotain kehitettävää, kerron parannusehdotukseni rohkeasti.
- Luotan siihen, että olen asiantuntija omassa työssäni monikulttuurisen oppilaan kanssa; näen oppilaan tarpeet, osaan vastata niihin ja edistää työyhteisön osaamista.
- Tarvittaessa otan yhteyttä Aluehallintoviraston saamen kielen ja kulttuurin opetuksesta vastaavaan tarkastajaan tai saamelaiskäräjiin saamelaisten kieleen ja kulttuuriin liittyvissä kysymyksissä.

Liitteet

OPPILAAN TAUSTATIETOLOMAKE

Vanhemmille/huoltajille tiedoksi:

Tämän oppilaan taustatietolomakkeen tarkoituksena on toimia kodin ja koulun yhteistyön apuvälineenä siten, että koulu voisi tarjota oppilaalle mahdollisimman yksilöllistä ja henkilökohtaisiin tarpeisiin nojautuvaa opetusta.

Koulun on tärkeää selvittää oppilaiden mielenkiinnon kohteet ja lähtökohdat. Tämän lomakkeen tietojen perusteella on mahdollisuus huomioida oppilaan tausta ja tarpeet opetusta suunniteltaessa.

Taustalomakkeessa voi tuoda esiin sellaisia seikkoja, joilla on merkitystä päivittäisessä koulutyössä. Koulun tarkoituksena on rakentaa hyvä ja luottamuksellinen suhde oppilaaseen ja hänen perheeseensä.

Pyydämme täyttämään lomakkeen kysymykset huolellisesti, jotta saisimme oppilaan kannalta tärkeää tietoa hänen elämänpääpiiristään. Tiedot ovat salassa pidettävää materiaalia.

Oppilaan nimi / äidinkieli

_____ / _____

Oppilaan saamelaisnimi

_____

Kotona käytettävät kielet:

_____

1. Vanhemman tai huoltajan nimi / yhteystiedot:

_____ / _____

Ammatti _____

Osoite _____

Puhelinnumero _____

Sähköpostiosoite _____

2. Vanhemman tai huoltajan nimi / yhteystiedot:

_____ / _____

Ammatti _____

Osoite_____

Puhelinnumero_____

Sähköpostiosoite_____

Oppilaan sisarukset:

Nimet ja iät

Isovanhemmat:

Muut merkittävät ihmiset oppilaan elämässä:

Asuinpaikat:

Oppilaan syntymäpaikka ja muut asuinpaikat, jos enemmän kuin yksi. Lyhyt kuvaus paikoista. Muita huomioita asuinpaikoista.

Harrastukset:

Oppilaan mielenkiinnon kohteet: Onko oppilas kiinnostunut jostakin erityisestä tekemisestä, kuten urheilusta, musiikista, käsityöstä, ruoanlaitosta jne.?

Lukeminen/kirjoittaminen:

Millaisia kirjoja ja aikakauslehtiä oppilaalla on tapana lukea?

Laulaminen ja musiikki:

Millaisesta musiikista oppilas on kiinnostunut? Soittaako oppilas jotakin instrumenttia? Mitä? Osallistuuko hän kuorotoimintaan tai ottaako tunteja yksinlaulussa?

Suhde saamelaismusiikkiin ja joikaamiseen:

Kuunteleeko hän saamelaismusiikkia ja/tai harrastaa sitä? Onko oppilaalla oma joiku? Joikaako hän itse? Muita huomioita?

Ruoka-aineallergiat ja muut allergiat?

Terveydentila:

Kuvaile oppilaan terveydentila lyhyesti. Millaisia tarpeita oppilaalla on terveyteensä liittyen? Miten koulu voi tukea oppilasta?

Koulun tehtävät

Missä asioissa koette koulun onnistuvan tehtävissään?

Sosiaalisen median käyttö

Paljonko oppilas käyttää aikaa pelaamiseen?

Mitä toiveita vanhemmilla on koululle?

Miten koulu onnistuu huomioimaan kulttuurien moninaisuuden ja inklusion ja mitä toimenpide-ehdotuksia vanhemmilla on tämän asian suhteen?

Miten koulu huomioi saamen kielen ja monikielisyyden?

Muita huomioita ja toiveita?

Kirjallisuus

Aikio, Aimo. 2007. *Saamelainen elämänpolitiikka*. Lapin Yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustiede. Julkaisematon lisensiaatintutkielma.

Aikio, Ante. 2000. Suomalais-saamelaisesta kantakielestä nykyisiksi saamelaiskieliksi. Teoksessa J. Pennanen & K. Nen & K. Ni (toim.) *Siiddastallan. Siidoista kyliin. Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen*. Inarin saamelaismuseon julkaisuja n:o 3. Oulu: Pohjoinen, 42-48.

Aikio, Marita. 2008. *Kertomuksia lapsuudesta nykypäivään: saamelaisten isovanhempien kasvatukselliset elämänkertomukset*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustiede. Pro gradu -tutkielma.

Aikio, Marjut. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä: kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: SKS.

Aikio-Puoskari, Ulla. 2006. *Raportti saamelaisopetuksesta Pohjoismaiden peruskouluissa: pohjoismainen vertailu opetuksen perusedellytysten näkökulmasta*. Inari: Saamelainen parlamentaarinen neuvosto.

Antonsen, Lene & Trosterud, Trond. 2010. Manne dihtor galgá máhttit sámegiela? *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2010.

Balto, Asta. 2008. *Sámi oahpabeaddjit sirdet árbevirolaš kultuvrra boabitevaš buohvaide*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Balto, Asta. 1997. *Sámi mánáid bajásgeassin nuppástuvvá*. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Banks, James A. 2006. *Cultural Diversity and Education. Foundations, Curriculum, and Teaching*. (5. painos). Boston: Pearson Education, Inc.

Benjamin, Saija. 2014. Kulttuuri-identiteetti – Merkitys kehitykselle ja kotoutumiselle. Teoksessa Laine, M. (toim.) *Kulttuuri-identiteetti ja kasvatustiede. Kulttuuriperintökasvatustieteiden tutkimus*. Suomen kulttuuriperintökasvatustieteiden julkaisuja 8. Helsinki: Suomen kulttuuriperintökasvatustieteiden seura, 56-105.

Darnell, Frank & Holl, Fnton. 1996. *Taken to extremes: education in the far North*. Oslo: Scandinavian University Press.

Davies, Emyr. 1996. Muhtun bealit giellaoahpaheamis. Teoksessa J. Todal & M. Pope (toim.) *Duostta hupmat. Gulahallanvuohki sámegielloahpahusas*. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.

Eira Murud, Marit Mikkelsdatter. 2012. *Jabki Sámis*. Kárášjohka: Čálliidlagáduš.

Erke, Reidar. 1995. Sosiálalaš organisašuvdna. Mii lea fuolkevuhta, movt dat šaddá. Teoksessa R. Erke & A. Hoëm (toim.) *Identitehta ja eallin*. Artihkalčoakkáldat moanaálbmotlaš servodagain, mas sápmelaččaid dilli lea guovddážiš. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.

Gaup Eira, Inger Marie, Magga, Ole Henrik & Nils Isak Eira. 2010. Muohtatearpmaid sisdoallu ja geavahus. *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2010.

Guttorm, Inka. 2002. Gáktista nykypäivään, saamelainen vanha pukeutumisviisaus vaatteissa. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta. Vaatetusala. Pro gradu -tutkielma.

Guttorm, Seija. 1987. *Dutkanraporta sámimánáid guovttegielalašvuoda birra Ohcejoga vuolledásis (1.–6. luo.)*. Dieđut 2/1987. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.

Helander, Nils Øivind. 2012. Norgga beale oahppoplána *doaibmi guovttegielatvuohhta* – mo dan meroštallat? *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2012.

Helander, Elina & Kailo, Kaarina. 1999. *Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenpuoro*. Helsinki: LIKE.

Hirvonen, Vuokko. 2009. Juoiggus uksan sámi njálmálaš girjjálašvuhtii – bálggis gillii, identitehtii ja iešárvui. *Sámi dieđalaš áigečála* 1-2/2009.

Hirvonen, Vuokko. 2004. Sámi culture and the school: reflections by the Sámi teachers and the realization of the Sámi school . An evaluation study of Reform 97. Kárášjohka: Čálliidlagáduš.

Hirvonen, Vuokko. (toim.) 2003a. Sámi skuvla plánain ja praktihkas: mo dustet O97S hástalusaid? *Reforpma 97 evalueren*. Kárášjohka: ČálliidLágadus.

Hirvonen, Vuokko. 1999. Saamenmaan ääniä: saamelaisen naisen tie kirjailijaksi. Helsinki: SKS.

Ijäs, Johanna. 2007. Álgogeahčastat sámegeielat máná ovda- ja árramorfologiijai. *Sámi dieđalaš áigečála* 1-2/2007.

Ijäs, Johanna. 2004. Fuomášumit muhtun simultána guovttegeielat máná árra giellaočcodeamis. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2004.

Jannok Nutti, Ylva. 2009. Sámi árbevirolaš matematihka diehtu ja máhttu – Akšuvdnadutkamis sámeskuvllas. *Sámi dieđalaš áigečála* 1-2/2009.

Jannok Nutti, Ylva. 2007. *Matematisk tankesätt inom den samiska kulturen*.

Luleretekniska universitet. Licentiate thesis. www.ltu.se/cms_fs/1.80294!/file/samisk.pdf

Järvensivu, Pigga & Paksuniemi, Merja. 1997. *Koulumenestyksen etnisen tasa-arvon toteutuminen arvosanojen perusteella Utsjoella*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Luokanopettajakoulutus. Syventävien opintojen tutkielma.

Jomppanen, Marjatta. 2013. Koloratiivakonstrukšuvdna Hans Aslak Guttorma girjjiin – davvisámegeiela koloratiivakonstrukšuvdna veardádallan suomagielain. *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2013

Keskitalo, Jan Henry. 2009. Sámi máhttu ja sámi skuvlamáhttu: teorehtalaš geahčastat. *Sámi dieđalaš áigečála* 1-2/2009.

Keskitalo, Pigga. 2010. *Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatustieteen keinoin*. Dieđut 1/2010. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Keskitalo, Pigga, Uusiautti, Satu, Sarivaara, Erika & Määttä, Kaarina. 2014 (toim.) *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Kokko, Kai T. (toim.) 2010. *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä

julkaisuja. Sarja B no 30. Rovaniemi.

Lehtola, Veli-Pekka. 2015. *Maailmankuva. Luonnonkansan mielenmaisema*. Guovdageaidnu: Gáldu.
<http://galdu.org/web/index.php?artihkkal=297&giella1=spa>

Lehtola, Veli-Pekka. 1997. *Saamelaiset - historia, yhteiskunta ja taide*. Inari: Kustannus Puntsi.

Liebkind, Karmela. 2000. Monikulttuurisuus on tulevaisuutta. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset subteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 171-182.

Liebkind, Karmela. 1994. Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa K. Liebkind (toim.) *Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 21-50.

Linkola, Inker-Anni. 2014. *Saamelaisen koulun kielimaisema: etnografinen tutkimus saamen kielestä toisen asteen oppilaitoksessa*. Dieđut 2/2014. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Länsman, Jaana. 2002. Kahden kulttuurin keskellä. Tutkimus saamelaisesta perhekulttuurista. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.

Nystad, Inger Marie Kristine. 2003. *Mannen mellom myte og modernitet*. Nesbru: Vett & Viten.

Päivänsalo, Paavo. 1953. *Lappalaisten lastenhoito- ja kasvatustavoista*. Helsinki: Suomen kasvatus-sosiologinen yhdistys.

Rahko-Ravantti, Rauna. 2014. Saamelaisopetuksen toiseus. Teoksessa P. Keskitalo et al. (toim.) *Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä*. Rovaniemi, Lapin yliopistopaino, 125-135.

Rasmus, Eeva-Liisa. 2004. *Saamelaisen identiteetin merkitys Utsjoen nuorille. Kasvatusantropologinen tutkimus saamelaisten maailmankuvasta ja identiteetistä*. Lapin yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Luokanopettajakoulutus. Pro gradu -tutkielma.

Rasmussen, Torkel. 2013. *“Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegiela etnolingvísttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus.* UiT The Arctic University of Norway. Doctoral Thesis.

Rautio Helander, Kaisa. 2010. Sámi báikenamat, válldi relašuvnnat ja representašuvdna. *Sámi dieđalaš áigečála* 2/2010.

Saamelaisen vanhustyön työkalupakki. *Miten toimin, kun asiakkaana on saamelainen ikäihminen?* SaKaste – Saamelaisten sosiaali- ja terveystalvveluiden kehittämistrakenne –hanke. PaKaste, Pohjoisen alueen Kaste. Saamelaiskäräjät. 2013.

Sarivaara, Erika. 2012. *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla.* Dieđut 2/2012. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. http://www.nb.no/idtjeneste/URN:NBN:no-bibsys_brage_30768

Saukkonen, Pasi. 2013. Erilaisuuksien Suomi: vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot. Helsinki: Gaudeamus.

Schubert, Carla. 2007. Monikulttuurisuus mielenterveystyössä. Helsinki: Edita Prima Oy.

Seitamo, Leila. 1991. *Psychological development in Arctic cultures.* University of Oulu. Department of Behavioural Sciences. Acta Universitatis Ouluensis Series E.

Skutnabb-Kangas, Tove. 1988. *Vähemmistö, kieli ja rasismi.* Helsinki: SKS.

Storjord, Marianne Helene. 2008. *Barnebagebarns liv i en samisk kontekst: en arena for kulturell meningskaping.* Universitetet i Tromsø. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for pedagogikk og lllogikk og .

Turi, Johan. 1979 (1910). *Kertomus saamelaisista.* Käännös S. Aikio. Porvoo: WSOY.

Turi Gaup, Astrid. 1999. *Lunddumearkkat.* Kárašjohka: Davvi Girji OS.

Utsi Gaup, Elisabeth. 2009. Duovdagiid giella – Bálggesčuovga lunddolaš oahppanarenaid ozadettiin sámegeiela oahpahusa olis. Sámi dieđalaš áigečála 1-2/2009.

Villareal, Claire. 2007. Cultural Relativity: My World, Your World, Our World. *et Cetera* 64(3).
<https://www.questia.com/library/journal/1P3-1304833531/cultural-relativity-my-world-your-world-our-world>

Äärelä, Rauni. 2014. Saamenkielinen kielikylpy Suomessa. Teoksessa P. Keskitalo et al. (toim.) Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä. Rovaniemi, Lapin yliopistopaino, 189-202.

LISÄTIETOJA

Lait:

Perusopetuslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Laki saamelaiskäräjistä <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>

Saamen kielilaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

Suomen perustuslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Yhdenvertaisuuslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>

Kansainväliset instrumentit:

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista

<http://lapsiasia.fi/lapsen-oikeudet/ykn-lapsen-oikeuksien-yleissopimus/>

Pohjoismainen saamelaissopimusluonnos

http://www.regjeringen.no/upload/AID/temadokumenter/sami/sami_samskonvensjonen_finsk_H-2183%20F.pdf

Julistus alkuperäiskansojen oikeuksista

http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_finnish.pdf

Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus

<http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=67435&contentlan=1&culture=fi-FI>

Positiivinen erityiskohtelu:

<http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=positiivinen-syrjinta>

<http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuus/>

Opas yhdenvertaisuussuunnittelusta:

<http://www.yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuussuunnittelu/>

Miten ihmisoikeudet toteutuvat:

<http://www.ihmisoikeudet.net/index.php?page=miten-toteutuvat>

Tietoa saamelaisista:

Saamelaiset Suomessa ja naapurimaissa:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=105&Itemid=167

Inarinsaamelaiset:

<http://www.samimuseum.fi/anaras/yleistietoa/yleistietoa.html>

Kolttasaamelaiset:

<http://www.samimuseum.fi/saamjiellem/>

<http://www.saaminuett.fi/kolttasaamelaiset.html>

Saamelaiskulttuurin tietopankki suomeksi, Helsingin yliopiston saamentutkimus:

http://www.helsinki.fi/~sugl_smi/senc/index.htm

Alkuperäiskansa neljän valtion alueella. Alkuperäiskansojen oikeuksien osaamiskeskuksen sivusto:

<http://www.galdu.org/web/index.php?sladja=...=25&giella1=spa>

Saamelaisten elinkeinot:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=167

Saamenpukuja:

<http://www.samiduodji.com/tuotteet.html?id=13/59>

Saamelaisyhdistyksiä:

Anarâškielâ servi/Inarinsaamenkielen yhdistys:

<http://www.anaraskielaservi.fi> <http://casle.fi/index.php>

City sámít/-yhdistys, Helsinki:

<http://www.citysamit.net/>

Johtti sápmelaččat:

<http://www.marianpaivat.fi/fi/johtti-sapmelaccat-rs>

Metsäsaamelaiset:

<http://vgdsamit.blogspot.fi/>

Oulu sámít/Oulun saamelaisyhdistys:

<http://www.geocities.com/oulusamit/>

Sámi siida Ohcejohka/Utsjoki:

<http://www.samisiida.org/>

Roavvenjárgga Sámi searvi Mii rs./Rovaniemen saamelaisyhdistys Mii ry.:

<https://twitter.com/miisearvi?lang=fi>

Sámi nuorat/Saamelaisnuoret:

<http://www.same.net/~ssn/index.html>

Saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin opiskelijat Oulun yliopistossa:

<http://www.student oulu.fi/~gieku>

Suoma sámeoahpaheaddjit/Suomen saamelaisopettajat:

<https://www.facebook.com/groups/113577231999930/?fref=ts>

Sámi Soster:

<http://www.samisoster.com/>

Saa´mi Nue´tt -kolttasaamelainen yhdistys:

<http://www.saaminuett.fi>

Vuohču sámiid searvi:

<https://www.facebook.com/groups/136997832989388/?fref=ts>

Kirjastot:

Kirjaston saamelainen erikoiskirjasto:

<http://www.rovaniemi.fi/?Deptid=15790>

Lappi girjerájut/Lapin kirjastot:

<http://www.lapinkirjasto.fi/>

Oppilaitokset:

Giellagas:

www.oulu.fi/giellagas

Saamelaisalueen ammatillinen koulutuskeskus:

www.sogsakk.fi

Sámi allaskuvla:

www.samas.no

Saamelaisalueen koulutuskeskus, kurssitoiminta:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=86&Itemid=112&lang=fi

LINKKEJÄ SAAMEN KIELEN OMATOIMISEEN OPISKELUUN JA VINKKEJÄ OPISKELUMAHDOLLISUUKSIIN

Pohjoissaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=64&Itemid=119&lang=fi

<https://www.facebook.com/Lenaopettelee>

<http://www.isaksaba.no/>

<http://unginordland.no/artikkel.aspx?MIId1=4882&AIId=25407>

<http://www.e-skuvla.no/>

<http://www4.ur.se/gulahalan/>

[http://samas.no/se/studier?f\[0\]=field_reference_oppstart%3A297](http://samas.no/se/studier?f[0]=field_reference_oppstart%3A297)

Inarinsaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=118&lang=fi

<https://www.facebook.com/OpiInarinsaamea>

Koltansaame:

http://www.sogsakk.fi/index.php?option=com_content&view=article&id=449&Itemid=293&lang=fi

<https://www.facebook.com/MarjjoOpetteleeKanssasiKolttaa/timeline>

Saamen kielet:

http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=167

<http://www.kulturkontaktNord.org/motesplats/fi/pohjola/pohjoismaiden-kielet/saamen-kielet>

Saamelaiskäräjät:

www.samediggi.fi

Media:

Yle- Sápmi radio- ja TV-lähetysajat ja kanavat:

http://yle.fi/uutiset/yle_sapmi_nyt/6611869

Uutisia Suomen puolelta saameksi ja suomeksi:

www.samiradio.fi

Kuuntele saamenradion lähetyksiä suorana:

<http://areena.yle.fi/suora>

Katso saamenkieliset tv-uutiset. Suomenkielinen tekstitys:

www.yle.fi/uutiset

Ávvir, saamenkielinen lehti:

www.avvir.no

Uutisia Norjan puolelta saameksi ja norjaksi:

www.nrk.no/sami

Uutisia Ruotsin puolelta saameksi ja ruotsiksi:

<http://www.sr.se/sameradion>

Kirjoittajat

Projektikoordinaattori, FM Milja Guttorm, Áilegas-giellasiida

Dosentti, KT Pigga Keskitalo, apulaisprofessori, Sámi allaskuvla

(TAKAKANNEN TEKSTI)

Tämä opaskirjaseen on tarkoituksena antaa välineet Suomen saamelaisalueen koulujen opetustyön kehittämisessä. Teksti tuo esiin, mitä erityispiirteitä saamenkielisen ja saamelaisopetuksen vaikutusalueella toimimisessa on ja miten ottaa huomioon monikieliset ja monikulttuuriset oppilaat. Milja Guttormin ja Pigga Keskitalon laatima teksti johdattaa lasten ja nuorten kulttuuritaustan huomioimiseen sekä saamelaispedagogiikkaan ja kulttuurisensitiivisyyteen opetuksessa. Oppaassa annetaan käytännön vinkkejä opetushenkilöstölle luottamuksellisen suhteen rakentamiseen oppilaisiin, heidän perheisiinsä ja työympäristön kehittämiseen.

ISBN-ISSN